

Grecja wobec Inicjatywy Trójmorza

Artykuł jest owocem wizyty studyjnej w Atenach (12–16 marca 2024) zespołu Centrum Badawczego Inicjatywy Trójmorza ISP PAN i rozmów odbytych w greckich kręgach politycznych (z MSZ włącznie) oraz akademickich. Przedstawione zostały początki, istota i ewolucja Inicjatywy Trójmorza (IT) od 2015 roku, kolejne szczyty tej formuły współpracy, akcesja Grecji do IT i jej motywy, miejsce Grecji w IT, NATO i UE w samoświadomości Greków, punkt startu – infrastrukturalny „posag” Grecji w chwili jej przystąpienia do IT, greckie motywy przystąpienia do IT, wśród których na plan pierwszy wysuwa się zagadnienie bezpieczeństwa i wola rozwinięcia w głębi interioru bałkańskiego zaplecza transportowo-komunikacyjnego dla greckich portów nad Morzem Egejskim. Osobną uwagę poświęcono udziałowi Grecji w projektach zgłoszonych w ramach IT. Omówiono również greckie postrzeganie natury i przyszłości IT, w tym zasadę „przechodniego przywództwa”.

Badania wykazały świetną znajomość problematyki „trójmorskiej” tak w kręgach greckich elit polityczno-administracyjnych, jak i akademickich, ich chłodny pragmatyzm, jasną świadomość swego miejsca w IT, motywów przystąpienia doń, sprecyzowane poglądy na cele, które zamierzają osiągnąć w ramach owej współpracy i na metody jej prowadzenia, jak i listę priorytetów, których uznania za priorytety całego Trójmorza by pragnęli.

S ł o w a k l u c z o w e: Grecja, Inicjatywa Trójmorza, infrastruktura, współpraca, transport i komunikacja, Via Carpatia, szczyt IT w Bukareszcie (2023).

Greece and the Three Seas Initiative

Greece is the second (after Austria) country of the ‘old West’ to participate in the Three Seas Initiative (3SI) cooperation formula and the first that has to join it without being a founding member. The motives for Greece’s decision are clearly defined by the Greek political elites and experts: military security—the logistical importance of Greek ports in the Aegean for military mobility on NATO’s southern flank), economic (gaining a base for these ports in the interior of the Balkan Peninsula by expanding railway connections from them to the north in the EU—Bulgaria, Romania), geopolitical game (attracting US political interest and investment in the face of bad US-Turkey relations—routes through Greece as a replacement for the Turkish-controlled Black Sea straits), stabilization of the neighborhood (stopping revisionist Russia—sources of Pan-Slavism that may complicate relations with North Macedonia), internal security (reduction of the scale of road accidents by shifting part of transport traffic to railway system). The reasons why Greece joined the Three Seas Initiative are well defined in Athens and internalized as a political plan of the state. This is related to the sense of one’s own power and ability to shape the political and infrastructural reality in Greece and its northern neighborhood. In none of the Three Seas Initiative countries studied so far has the awareness of the goals and action among the country’s political elites been as clearly defined as in Greece.

K e y w o r d s: Three Seas Initiative, Greece, ports, transport and communications infrastructure, Balkan, Aegean Sea, security.

PRZEMYSŁAW ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI

Uniwersytet Łódzki

ORCID: 0000-0002-3427-3141

przemyslaw.zurawski@uni.lodz.pl

GRECJA WOBEC INICJATYWY TRÓJMORZA

WSTĘP

Niżej prezentowany artykuł jest owocem wizyty studyjnej zespołu Centrum Badawczego Inicjatywy Trójmorza ISP PAN, kierowanego przez panią prof. Agnieszkę Orzelską-Stączek, złożonej w Atenach w dniach 12–16 marca 2024 roku i rozmów odbytych w jej trakcie w greckich kręgach politycznych (z MSZ włącznie) oraz akademickich. Niżej zamieszczone rozważania są oparte na informacjach zebranych w trakcie owych rozmów, oficjalnych dokumentach i stronach internetowych instytucji państwowych, opracowaniach naukowych i publicystycznych dotyczących omawianego zagadnienia oraz na płynących z ich analizy wnioskach.

W polskiej literaturze naukowej tematyka Trójmorza doczekała się już kilku monografii i pokażnej liczby artykułów. Czołowe miejsce wśród badaczy tej problematyki w naszym kraju zajmuje prof. Agnieszka Orzelska-Stączek, której monografie, napisane wspólnie z Pawłem Kowalem¹ oraz z Pawłem Ukielskim², stanowią najszersze dotąd opracowania traktujące o początkach i funkcjonowaniu Inicjatywy Trójmorza (dalej: IT). Pod jej redakcją ukazała się także anglojęzyczna praca zbiorowa, napisana z udziałem autorów nie tylko z Polski, ale i z Chorwacji, Czech, Estonii, Litwy, Rumunii, Słowacji i Węgier, prezentująca

¹ P. Kowal, A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Trójmorza: Geneza, cele i funkcjonowanie*, Warszawa 2019.

² Eadem, P. Ukielski, *Inicjatywa Trójmorza z perspektywy jej uczestników*, Warszawa 2020.

spojrzenie na Trójmorze z perspektywy wymienionych państw³. Podobny charakter – tzn. prezentacji stanowisk poszczególnych państw uczestników IT nosi raport Warsaw Institute z 2024 roku. Obejmuje on 12 pierwotnych państw tej inicjatywy⁴. Liczne materiały (komentarze i raporty) na temat IT, autorów polskich i obcych można znaleźć na poświęconym tej tematyce portalu *Trójmorze*⁵ oraz na stronie internetowej 3SI Research Center ISP PAN⁶. Każdy szczyt IT doczekał się osobnego opisu w „Komentarzach” PISM⁷. Fundamentalnym źródłem do przyjętych w ramach IT projektów i stanu ich zaawansowania jest z kolei odnośna zakładka na stronach internetowych szczytów IT⁸. W krótkim omówieniu stanu badań nad Trójmorzem w niniejszym artykule nie sposób wymienić wszystkich dzieł i autorów traktujących czy to o stanowisku poszczególnych państw wobec IT, czy też o poszczególnych aspektach „trójmorskiej” współpracy. Wskażmy jednak na pracę Martina Dahla, jako na dotyczącą spojrzenia na IT z perspektywy Niemiec⁹, a zatem państwa nie należącego do tej inicjatywy, za to dominującego w UE oraz na publikację całego numeru poświęconego Trójmorzu przez wiodące włoskie czasopismo politologiczne „Limes”¹⁰. Wymiar historyczno-kulturowy, nie tyle samej IT, co państw do niej należących, został wyczerpująco opisany w potężnej dwutomowej monografii pióra prof. Wojciecha Roszkowskiego¹¹. Przez pryzmat Polonii żyjącej w państwach IT tematyka Trójmorza została zaś zaprezentowana w Raporcie Instytutu im. Gen. Andersa¹². Żadne z tych opracowań nie dotyczy jednak Grecji. Przy pisaniu niniejszego tekstu literatura przedmiotu posłużyła zresztą przede wszystkim do skonstruowania wstępnych jego partii, będących wprowadzeniem

³ A. Orzelska-Stączek (red.), *The Three Seas Initiative. An Original Concept of Regional Cooperation in Different Approaches*, Warsaw 2024.

⁴ *Three Seas Partnership. Raport Specjalny*, Warsaw Institute, Warszawa 2024.

⁵ *Trójmorze*, <https://trimarium.pl/> [dostęp: 16.09.2024].

⁶ *3SI Research Center*, <https://trojmorze.isppan.waw.pl/news/publikacje-w-ramach-centrum-badawczego-3si/> [dostęp: 16.09.2024].

⁷ Publikacje PISM, https://www.pism.pl/publikacje?publicationtype_id=4 [dostęp: 16.09.2024].

⁸ *Projects, Three Seas*, <https://projects.3seas.eu/> [dostęp: 16.09.2024].

⁹ M. Dahl, *Inicjatywa Trójmorza z perspektywy niemieckiej*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2, s. 59–72.

¹⁰ *Trimarium tra Russia e Germania*, „Limes. Rivista Italiana di Geopolitica” 2017, nr 12.

¹¹ W. Roszkowski, *Orzeł, lew i krzyż. Historia i kultura krajów Trójmorza*, t. 1, Kraków 2022, t. 2, Kraków 2023.

¹² *Kondycja środowisk polskich w państwach Inicjatywy Trójmorza. Współczesność i perspektywy*, Raport 2021, nr 3, Centrum Analiz i Badań Historycznych Instytut im. Gen. Andersa, Lublin 2021.

do zagadnienia Trójmorza¹³. W owym wprowadzeniu przedstawiono istotę koncepcji Inicjatywy Trójmorza (IT), powstanie tego formatu współpracy i jego ewolucję (decyzje podjęte na kolejnych szczytach IT w latach poprzedzających przystąpienie doń Grecji). Zasadniczym celem badawczym realizowanym w ramach niżej zaprezentowanych rozważań jest natomiast odpowiedź na pytanie o motywy kierujące sternikami greckiej nawy państwowej, które skłoniły ich do przystąpienia do Trójmorza, przyczyny ich determinacji w tym zakresie i plany jakie wiążą z ową formułą współpracy. Przeprowadzone w Atenach rozmowy dały na te pytania nie tylko pogłębioną i uszczegółowioną, ale także zaskakująco klarowną odpowiedź.

POCZĄTKI, ISTOTA I EWOLUCJA INICJATYWY TRÓJMORZA

Początkiem Inicjatywy Trójmorza było nieformalne spotkanie prezydentów Polski – Andrzeja Dudy i Chorwacji – Kolindy Grabar-Kitarović w Nowym Jorku 29 września 2015 roku¹⁴. Oficjalna inauguracja tej formuły współpracy miała zaś miejsce na szczycie w Dubrowniku (25–26 sierpnia 2016), na którym przystąpiło do niej 12 państw Europy Środkowej (Austria, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia i Węgry)¹⁵. Współdziałanie w ramach IT dotyczy rozwoju infrastruktury na osi północ-południe i odbywa się w trzech zasadniczych wymiarach: energetycznym (gazociągi, ropociągi, interkonektory i terminale portowe do importu LNG, łączenie sieci energetycznych), transportowo-komunikacyjnym (rozbudowa połączeń kołowych – autostrad, kolejowych i szlaków

¹³ Szerzej o istocie Inicjatywy Trójmorza patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Wszystkie drogi prowadzą do Trójmorza*, „Trójmorze” – Analizy, 1 maja 2022, https://trimarium.pl/think_tank/prof-zurawski-vel-grajewski-wszystkie-drogi-prowadza-do-trojmorza/ [dostęp: 16.09.2024]. Tam też w przypisach patrz: literatura przedmiotu.

¹⁴ *Views and News. Newsletter of the Office of the President of the Republic of Croatia*, December 2015, nr 2, s. 1–21. Por.: K. Sobczyk, *Współpraca ośrodków prezydenckich państw wschodniej flanki NATO w toku przygotowań do szczytu Sojuszu w Warszawie*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2016, nr I–IV (37–40), s. 58.

¹⁵ *Joint Statement on the Three Seas Initiative (The Dubrovnik Statement)*, 25 August 2016, [http://predsjednica.hr/files/The%20Joint%20Statement%20on%20The%20Three%20Seas%20Initiative\(1\).pdf](http://predsjednica.hr/files/The%20Joint%20Statement%20on%20The%20Three%20Seas%20Initiative(1).pdf) [dostęp: 16.09.2024]; *The Three Seas Initiative: Central and Eastern Europe Takes Charge of Its Own Destiny*, „Visegrád Post”, 28 August 2016, <https://visegradpost.com/en/2016/08/28/the-three-seas-initiative-central-and-eastern-europe-takes-charge-of-its-own-destiny/> [dostęp: 16.09.2024]. Szerzej patrz: P. Kowal, A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Trójmorza*, s. 56–60; G. Zbińkowski, *The Three Seas Initiative and its Economic and Geopolitical Effect on the European Union and Central and Eastern Europe*, „Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe” 2019, t. 22, nr 2, s. 112–113.

wodnych) oraz cyfryzacyjnym (budowa systemów i sieci połączeń informatycznych w regionie)¹⁶.

Podobieństwo brzmienia nazw Trójmorze i Międzymorze powoduje częste mylenie obu tych pojęć w debacie politycznej i publicystycznej i/lub omawianie ich łącznie.¹⁷ Są to jednak dwa zupełnie odrębne projekty – pierwszy współczesny i wdrażany w praktyce politycznej, drugi historyczny i ożywiany jedynie w rozważaniach geopolitycznych najrozmaitszych środowisk pozarządowych. IT jest projektem współpracy infrastrukturalnej – nie jest ani blokiem politycznym, ani tym bardziej militarnym (czym miało być Międzymorze¹⁸), a różnorodność należących doń państw wyklucza przekształcenie tego formatu w ściślej zintegrowany blok państw, koordynujących swą politykę wobec państw trzecich. Jego istotą jest przeniesienie w objętych nim państwach czterech „swobód europejskich” (swobody przepływu ludzi, dóbr, usług i kapitału) ze świata zasad prawnych, zapisanych w Jednolitym Akcie Europejskim, w świat realiów materialnych, determinowany stanem infrastruktury, umożliwiającej praktyczną realizację zapisów traktatowych. Państwa IT położone w basenach Morza Adriatyckiego, Morza Bałtyckiego i Morza Czarnego (stąd nazwa – Trójmorze) odziedziczyły po latach obcej dominacji (wyjątkiem jest tu Austria) infrastrukturę dostosowaną do potrzeb dawnych hegemonów (Niemiec, Austro-Węgier, Imperium Rosyjskiego/ZSRR i Imperium Osmańskiego), co w połączeniu z geograficzną barierą Karpat, dzielącą region i niemiecko-unijnym priorytetem rozwoju sieci transportowo-komunikacyjnej i energetycznej na osi wschód-zachód (Niemcy-Rosja), a nie północ-południe, utrzymywało dotychczas wymianę handlową i świadczenie usług w regionie poniżej potencjału wynikającego z chłonności odnoszonych rynków. Państwa Trójmorza są bowiem największym na świecie rynkiem zbytu dla największej gospodarki unijnej – niemieckiej, co rodzi pytanie o przyczynę, dla której nie są nim same dla siebie na-

¹⁶ O cyfryzacyjnym wymiarze IT szerzej patrz: S. Babones, *Rozwój cyfrowy i 3SI: Jak mniej rozwinięty Wschód Unii Europejskiej może wykorzystać Internetowe łańcuchy wartości do długoterminowego wzrostu gospodarczego*, „Trójmorze”, 1 maja 2022, https://trimarium.pl/think_tank/rozwoj-cyfrowy-i-3si-jak-mniej-rozwiniety-wschod-unii-europejskiej-moze-wykorzystac-internetowe-lancuchy-wartosci-do-dlugoterminowego-wzrostu-gospodarczego/ [dostęp: 16.09.2024].

¹⁷ Jako przykład patrz zbiór tekstów na oba tematy w czasopiśmie: „Myśl Suwerenna. Przegląd Spraw Publicznych” 2020, t. 2, nr 2.

¹⁸ Szerzej patrz: P. Okulewicz, *Koncepcja „Międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*, Poznań 2001; P. Waingertner, *Międzymorze – wizja, iluzja czy... racja stanu? Z dziejów polskiej myśli i praktyki politycznej*, Łódź 2022; P. Cieplucha, *Prometeizm i koncepcja Międzymorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, 2014, t. XCIII, s. 39–55.

wzajem, a jest tak właśnie z powodu niedostatku połączeń infrastrukturalnych. Odpowiedzią na to wyzwanie jest zaś Inicjatywa Trójmorza.

Projekt Trójmorza, zainicjowany został przez prezydentów Polski – Andrzeja Dudę i Chorwacji – Kolindę Grabar-Kitarović i to Polska wraz z Chorwacją u zarania tej inicjatywy stanowiły jej siłę napędową. Od szczytu IT w Warszawie (6–7 lipca 2017)¹⁹, gdy Trójmorze uzyskało oficjalne poparcie Stanów Zjednoczonych w osobie ich prezydenta – Donalda Trumpa²⁰, który był gościem warszawskiego spotkania, aktywizacji uległo dotąd raczej bierne członkostwo trzech państw bałtyckich i Rumunii – krajów o silnym poczuciu zagrożenia ze strony Rosji, a zatem i o silnej orientacji proamerykańskiej. Zmianie – przynajmniej oficjalnej – uległo także dotąd niechętnie Trójmorzu stanowisko Unii Europejskiej i Niemiec, zwalczających IT propagandowo jako inicjatywę rzekomo antyunijną. Najważniejszym skutkiem praktycznym szczytu Trójmorza w Warszawie było natomiast powołanie do życia Forum Biznesu, odtąd towarzyszącego kolejnym szczytom IT²¹ oraz wspólna deklaracja dwunastu państw członkowskich, zawierająca zdefiniowanie postanowień, celów i zasad formatu Trójmorza. Uznały one w niej zasadę otwarcia tej inicjatywy na państwa partnerskie, nie będące jej pełnoprawnymi uczestnikami, oświadczyli, że warunkiem pełnego uczestnictwa w Inicjatywie Trójmorza jest członkostwo w UE, a także zadeklarowali długodystansowy charakter planowanej współpracy w ramach IT.

Od kolejnego szczytu IT w Bukareszcie (17–18 września 2018) w tych dorocznych spotkaniach państw IT zaczęli brać udział przedstawiciele Komisji Europejskiej i w charakterze partnerów strategicznych także reprezentanci Niemiec i USA. (Na szczycie w Wilnie w 2024 roku status ten uzyskała też Japonia). Nadanie Niemcom, na prośbę Berlina statusu stałego obserwatora przy szczytach IT, odebrało z kolei wiarygodność atakom przeciwników Trójmorza opartych na tezie

¹⁹ T. Żornaczuk, *Three Seas Completed by 2025?*, „Biznes Alert”, 14.07.2017, <http://biznesalert.com/zornaczuk-three-seas-completed-2025/> [dostęp: 16.09.2024]. Por.: P. Kowal, A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Trójmorza*, s. 60–67; G. Zbińkowski, *The Three Seas Initiative*, s. 14–15.

²⁰ *Remarks by President Trump at the Three Seas Initiative Summit*, 6 July 2017, The White House Office of the Press Secretary, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/07/06/remarks-president-trump-three-seas-initiative-summit-july-6-2017> [dostęp: 16.09.2024]. Por.: *Poland: Trump Visit Adds Heft to Three Seas Summit*, „Stratfor Worldview”, 14 June 2017, <https://worldview.stratfor.com/article/poland-trump-visit-adds-heft-three-seas-summit> [dostęp: 16.09.2024].

²¹ *Powołamy forum biznesowe państw Trójmorza*, Prezydent.pl, 6.07.2017, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,250,powolamy-forum-biznesowe-panstw-trojmorza.html> [dostęp: 17.09.2024].

o rzekomym antyeuropejskim i konkurencyjnym wobec UE charakterze tej inicjatywy²². Spotkanie w Bukareszcie było także punktem zwrotnym w zakresie rozwoju instrumentarium finansowego IT – tam bowiem powołano do życia Fundusz Trójmorza jako wspólny instrument budżetowy. W ślad za tym 27 maja 2019 roku polski Bank Gospodarstwa Krajowego i rumuński EximBank podpisały w Luksemburgu akt założycielski Funduszu Inwestycyjnego Inicjatywy Trójmorza (FIIT)²³. W kolejnych latach przystąpiło do niego dziewięć z ówczesnych 12 państw IT, wnosząc doń swoje wkłady finansowe. Na szczycie bukaresztańskim przyjęto także listę priorytetowych projektów Trójmorza, aktualizowaną odąd co roku na kolejnych szczytach.

Szczyt Trójmorza w Lublanie w dniach (5–6 czerwca 2019) przyniósł deklarację 12 państw o potrójnym celu IT: rozwoju gospodarczym oraz wzmacnianiu spójności UE, w tym przez modernizację infrastruktury w regionie, a także wzmocnienie więzi transatlantyckich. Podkreślił więc wewnątrzunijny charakter inicjatywy, silną orientację proatlantycką jej państw oraz potwierdził dziedzinę współpracy (rozbudowę infrastruktury)²⁴.

Kolejny szczyt IT miał miejsce w Tallinie (19–20 października 2020). Najważniejszym jego osiągnięciem było nadanie operacyjności FIIT. Kolejnym – przetworzenie charakteru szczytów IT z międzyprezydenckiego na międzyrządowy, co pociągało za sobą konkretne działania wykonawcze wpisane w budżety państw członkowskich i ułatwiło zaangażowanie biznesu, a zatem stanowiło podstawę realnego wdrażania przyjmowanych projektów²⁵.

Szósty szczyt IT (6–7 lipca 2021) odbył się w Sofii. Cztery najważniejsze podjęte na nim decyzje dotyczyły: (1) wyznaczenia nowego (zaproponowanego przez Bułgarię) priorytetu IT w postaci zacieśnienia współpracy naukowej i edukacyjnej; (2) podpisania przez agencje ds. inwestycji porozumienia o tworzeniu sieci wsparcia innowacji, a przez izby handlowe państw IT – porozumienia o wspólnej sieci kooperacji; (3) zawarcia w deklaracji końcowej szczytu koncepcji wzmocnienia roli państw-gospodarzy kolejnych szczytów; (4) powołania tzw.

²² Szerzej o niemieckim spojrzeniu na IT patrz: M. Dahl, *Inicjatywa Trójmorza*, s. 59–72.

²³ M. Rudke, *Startuje Fundusz Trójmorza*, „Rzeczpospolita”, 30.05.2020, <https://www.rp.pl/Biznes/305299894-Startuje-Fundusz-Trojmorza.html> [dostęp: 17.09.2024].

²⁴ *Wspólna Deklaracja IV Szczytu Inicjatywy Trójmorza*, Prezydent.pl, 5.06.2019, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,742,wspolna-deklaracja-iv-szczytu-inicjatywy-trojmorza.html> [dostęp: 17.09.2024].

²⁵ Szerzej o szczycie w Tallinie patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *V Szczyt Trójmorza w Tallinie*, „Trójmorze”, 10.03.2021, <https://trimarium.pl/profesor-przemyslaw-zurawski-vel-grajewski-v-szczyt-trojmorza-w-tallinie/> [dostęp: 17.09.2024].

szerpów tzn. krajowych koordynatorów IT, których zadaniem stało się przygotowywanie kolejnych szczytów poprzez wstępne zaprezentowanie stanowisk poszczególnych państw IT i przygotowanie dokumentów, planowanych do przyjęcia na najwyższym szczeblu.

W szczycie sofijskim Trójmorza po raz pierwszy wzięły udział, na zasadzie reprezentowania państw-partnerów IT, delegacje Wielkiej Brytanii, Francji i Japonii. Tam też miał miejsce najważniejszy dla naszego tematu precedens – udział w owym szczycie Ekaterini Sakielaropulu – prezydent Grecji²⁶.

Następny szczyt Trójmorza odbył się w Rydze (21–22 czerwca 2022) i przebiegał w cieniu zmasowanej agresji rosyjskiej na Ukrainę, która kształtowała atmosferę obrad i priorytety obradujących. Zaatakowanej Ukrainie nadano specjalnie dla niej utworzony status partnera uczestniczącego IT²⁷. Z oczywistych względów wiodącym tematem rozmów stało się bezpieczeństwo, w tym także bezpieczeństwo energetyczne, dla którego rozbudowa infrastruktury przesyłowej energii elektrycznej i gazu miała istotne znaczenie²⁸.

AKCESJA GRECJI DO INICJATYWY TRÓJMORZA

Przystąpienie Grecji do IT, dokonane na szczycie tejże platformy współpracy w Bukareszcie (6–7 września 2023)²⁹, po raz pierwszy w historii powiększyło ową grupę o nowe państwo członkowskie. Akcesja Grecji do IT jest tym cenniejsza, iż Hellada jest drugim, obok Austrii (w istocie zupełnie biernej), państwem Trójmorza, które należy do „starego” Zachodu i nie ma za sobą doświadczenia rządów komunistycznych.

²⁶ J. Pieńkowski, *Szósty szczyt Inicjatywy Trójmorza w Sofii*, „Komentarz PISM”, 12 lipca 2021, nr 56, s. 1–2, <https://www.pism.pl/publikacje/szesty-szczyt-inicjatywy-trojmorza-w-sofii> [dostęp: 17.09.2024].

²⁷ Szerzej o wcześniejszych relacjach Ukrainy z Trójmorzem patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Twelve EU Countries on the Eastern Flank of NATO: What about Ukraine?*, „East/West: Journal of Ukrainian Studies” 2021, t. 8, nr 2, s. 49–83, <https://ewjus.com/index.php/ewjus/article/view/514> [dostęp: 17.09.2024].

²⁸ K. Dudzińska, *Siodmy szczyt Inicjatywy Trójmorza w Rydze*, „Komentarz PISM”, 23 czerwca 2022, nr 98, s. 1–2, <https://www.pism.pl/publikacje/siodmy-szczyt-inicjatywy-trojmorza-w-rydze> [dostęp: 17.09.2024].

²⁹ *Three Seas Initiative, Foreign Policy – Greece in the EU, Interregional Cooperation*, Hellenic Republic – Ministry of Foreign Affairs, 14 November 2023, <https://www.mfa.gr/en/foreign-policy/greece-in-the-eu/interregional-cooperation.html?page=2> [dostęp: 17.09.2024]. Por.: *Article by Deputy Minister of Foreign Affairs for Economic Diplomacy and Openness, Kostas Fragogiannis*, in „Kathimerini” newspaper (05.09.2023), Hellenic Republic – Ministry of Foreign Affairs, 05 September 2023, <https://www.mfa.gr/en/current-affairs/statements-speeches/article-by-deputy-minister-of-foreign-affairs-for-economic-diplomacy-and-openness-kostas-fragogiannis-in-kathimerini-newspaper-05092023.html> [dostęp: 17.09.2024].

W swym dążeniu do dołączenia do IT Grecja wykazała determinację i cierpliwość. Jak wyżej wspomniano, jej prezydent Ekaterini Sakielaropulu po raz pierwszy pojawiła się na szczycie Trójmorza już w Sofii (8–9 lipca 2021), zaproszona tam przez Bułgarię, dla której państwo greckie jest kluczowym partnerem energetycznym i transportowym³⁰. Mimo zainteresowania ze strony Aten, z nieustalonych przyczyn Grecy nie zostali zaproszeni przez Łotyszy na szczyt IT w Rydze (20–21 czerwca 2022). Nie zraziło to ich jednak i nie przeszkodziło w zakończeniu sukcesem drogi do współpracy w ramach owej śródkoeuropejskiej formuły integracji infrastrukturalnej, wyżej wspomnianym finałem w Bukareszcie.

Na szczycie IT w Wilnie (11 kwietnia 2024) Grecję reprezentował premier Kiriakos Mitsotakis³¹, który osobiście zdecydował o przystąpieniu swego kraju do Trójmorza³². Jego obecność w stolicy Litwy była przy tym podkreśleniem pragmatycznego stosunku Aten do greckiego zaangażowania w tę inicjatywę. W systemie konstytucyjnym Grecji to premier bowiem, a nie prezydent, jest realnym szefem władzy wykonawczej, on zatem władny jest podejmować wiążące decyzje – także te o charakterze budżetowym. Jego udział w wileńskim szczycie był więc demonstracją greckiej gotowości do działania, a nie jedynie do składania okolicznościowych deklaracji. Owa determinacja Greków i ich podejście do IT tym ciekawszym czyni zatem pytanie o motyw, które legły u podstaw decyzji Aten o przystąpieniu do Trójmorza i celów, które Grecja sobie wyznacza do realizacji w ramach owego forum współpracy.

MIEJSCE GRECJI W IT, NATO I UE W SAMOŚWIADOMOŚCI GREKÓW

Grecja jest przez samych Greków uważana, i to nie bez racji, za regionalne mocarstwo. Mocarstwem jest się bowiem nie „w ogóle”, ale zawsze wobec kogoś. Grecy nie czują się naturalnie potęgą w stosunku do Turcji (której się nadal obawiają) czy Włoch (które były dla nich za-

³⁰ J. Pińkowski, *Szesty szczyt Inicjatywy Trójmorza w Sofii*, s. 2.

³¹ Kiriakos Mitsotakis jest żonaty z Marewą Grabowską-Mitsotakis, której ojciec był Polakiem, i która przyznaje się do silnych związków z polskością. J. Haszczyński, *Premier Grecji: Zawsze przypominam moim dzieciom, że są w jednej czwartej Polakami*, „Rzeczpospolita”, 12.04.2024, <https://www.rp.pl/polityka/art40158391-premier-grecji-zawsze-przypominam-moim-dzieciom-ze-sa-w-jednej-czwartej-polakami> [dostęp: 17.09.2024].

³² Informacja uzyskana w czasie rozmowy zespołu badawczego ISP PAN w greckim MSZ w czasie wizyty studyjnej w Atenach (12–16 III 2024).

grożeniem w pierwszej połowie XX wieku³³, ale jak najbardziej świadomi są swej wielowymiarowej przewagi (demograficznej, gospodarczej, militarnej, politycznej, kulturowej, itd.) nad małymi i słabymi sąsiadami z północy: Macedonią Północną, Albanią, Kosowem, Czarnogórą, Bośnią i Hercegowiną oraz Serbią. Dostrzegają przy tym analogie między silną („mocarstwową”) pozycją Grecji na południu obszaru inicjatywy Trójomorza, a także pozycją Polski na jego północy. Symbolem tego sposobu postrzegania regionu i jednocześnie podkreśleniem roli portów morskich w greckim spojrzeniu na użyteczność Inicjatywy Trójomorza jest fakt podpisania w 2023 roku listu intencyjnego w kwestii współpracy między władzami portu w Gdańsku, a ich odpowiednikiem w Salonikach³⁴, co jest w Atenach wysoce cenione.

Złe stosunki amerykańsko-tureckie³⁵ promują Grecję jako wiodącego regionalnego sojusznika USA na południowo-wschodniej flance NATO. Amerykanie skrupulatnie i demonstracyjnie monitorują przy tym chińską obecność w Pireusie³⁶. Grecy jednak nie chcą zrezygnować ze współpracy z Chińczykami, choć i nie chcą także jej poszerzenia na inne miejsca³⁷. Waszyngton jest w tej sytuacji zainteresowany rozbudową portu w Aleksandropolis jako głównego portu przelądkowego NATO w regionie, niezbędnego na wypadek zamknięcia

³³ Od 1911 roku – tzn. od zwycięskiej dla Italii wojny włosko-tureckiej, w wyniku której Włochy opanowały Dodekanez (szerzej patrz: T. Wituch, *Od Trypolis do Lozanny: Polityka Włoch wobec Turcji i Bliskiego Wschodu w latach 1919–1923*, Warszawa 1986, s. 9–32) przez włoskie wsparcie dla Turcji w okresie wojny grecko-tureckiej lat 1919–1922 (szerzej patrz: *ibidem*, s. 202–239) i konflikt o Korfu z 1923 roku (szerzej patrz: J. W. Dyskant, *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*, Gdańsk 1983, s. 148–152) aż po inwazję włoską z 1940 roku i okupację części Grecji przez Włochy w latach 1941–1943 (szerzej patrz: T. Rawski, *Wojna na Bałkanach 1941. Agresja na Jugosławię i Grecję*, Warszawa 1981, s. 71–93 i 299–345 oraz A. M. Brzeziński, *Grecja*, Warszawa 2002, s. 107–120).

³⁴ *Port Gdańsk i Port Saloniki podpisały list intencyjny o współpracy*, Port Gdańsk, 13.09.2023, <https://www.portgdansk.pl/wydarzenia/port-gdansk-i-port-saloniki-podpisaly-list-intencyjny-o-wspolpracy/> [dostęp: 17.09.2024]. Por.: *Port Gdańsk podpisał list intencyjny o współpracy z Portem Saloniki*, „Polska Morska”, 12 września 2023, <https://polska-morska.pl/2023/09/12/port-gdansk-podpisal-list-intencyjny-o-wspolpracy-z-portem-saloniki/> [dostęp: 17.09.2024].

³⁵ O napięciach amerykańsko-tureckich szerzej patrz: S.A. Cook, *Neither Friend nor Foe. The Future of the U.S.-Turkey Relations*, Council Special Report, November 2018, nr 82, Council of Foreign Relations, <https://www.cfr.org/report/future-u.s.-turkey> [dostęp: 17.09.2024]. Por.: S. Cagaptay, *The Future of U.S.-Turkish Ties: A New Relationship, Not a Reset*, Policy Analysis/Policy Watch 3832, 26 January 2024, The Washington Institute for Near East Policy, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/future-us-turkish-ties-new-relationship-not-reset> [dostęp: 17.09.2024].

³⁶ Szerzej o chińskiej obecności w Pireusie patrz: L. C. Calatayud, *What Can Be Learnt from China's Investment in Europe?*, King's College London, 26 April 2023, <https://www.kcl.ac.uk/what-can-be-learnt-from-chinas-investment-in-europe> [dostęp: 17.09.2024].

³⁷ Wnioski ze spotkania w The Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), odbytego w ramach wizyty studyjnej zespołu ISP PAN w Atenach (12–16 III 2024).

Cieśnin Czarnomorskich przez Turcję pod rządami niechętnego Amerykanom prezydenta Recep Tayyipa Erdoğan. Amerykańskie inwestycje w owym porcie są już obecnie tak duże, że według oceny Greków, USA będą kontynuowały swe zaangażowanie w rozbudowę infrastruktury w tym regionie, także w ramach Inicjatywy Trójmorza³⁸.

Obok wymiaru natowskiego, a więc militarnego, oddziaływanie Turcji na sytuację w regionie jest pilnie monitorowane i analizowane przez Greków. Podniesienie przez Ankarę opłat za przepływ przez Cieśniny Czarnomorskie dla statków rumuńskich i bułgarskich stanowi dostrzegalny kontekst greckich decyzji i nadziei na zyski ekonomiczne ich własnych portów w razie ich dobrego połączenia siecią transportowo-komunikacyjną z sąsiadami z północy. Fakt, że Inicjatywa Trójmorza jest forum wewnątrzunijnym (pełne w niej uczestnictwo wymaga – jak wyżej wskazano – członkostwa w UE) uważany jest więc przez Greków za niezwykle ważny. Wynika to zarówno z zagwarantowania na mocy ustawodawstwa unijnego swobody przemieszczania towarów, usług, ludzi i kapitału w ramach jednolitego rynku europejskiego, jak i z dostępności funduszy unijnych jako źródła finansowania inwestycji infrastrukturalnych w obszarze Trójmorza. Pierwsza z wyżej wskazanych korzyści czyni sieć transportowo-komunikacyjną IT, jako wiodącą od wybrzeży greckich w głąb interioru europejskiego, wyjątkowo atrakcyjną, ponieważ na jej drodze nie ma barier celno-administracyjnych, ograniczających przemieszczanie się po niej, druga zaś – w oczywisty sposób – daje nadzieję na pozyskanie funduszy niezbędnych do jej rozwoju.

W Grecji popularna jest formuła, w myśl której „droga Bałkanów Zachodnich do Unii Europejskiej wiedzie przez Ateny”. Rzeczywista sytuacja jest jednak bardziej skomplikowana, a jej osąd w elitach greckich jest realistyczny i pozbawiony złudzeń. Grecja oficjalnie zdecydowanie wspiera szybkie przyjęcie do UE państw Bałkanów Zachodnich, ale w rozmowach kularowych Grecy bez wahania przyznają, że z uwagi na brak woli politycznej wiodących mocarstw Unii Europejskiej, w których wyborcy nie życzą sobie rozszerzenia owej organizacji, perspektywy dopełnienia tego procesu wobec północno-zachodnich sąsiadów Grecji są pesymistyczne. Grecka potrzeba rozbudowy połączeń transportowo-komunikacyjnych od portów na Morzu Egejskim w głąb kontynentu na osi północ-południe, z zamiarem intensyfikacji udziału Grecji w wymianie towarów i usług w ramach

³⁸ *Ibidem*.

jednolitego rynku europejskiego, skłania zatem Ateny do uznania, że najatrakcyjniejszym obszarem przeprowadzenia tej operacji są państwa Bałkanów Wschodnich (Bułgaria i Rumunia) już należące do UE. Z greckiego punktu widzenia kluczowe jest przy tym rozbudowanie wiodących na północ linii kolejowych. Obok oczywistych względów gospodarczych, przemawiających za tym priorytetem, Grecy wskazują także na związany z nim wymiar bezpieczeństwa drogowego ich obywateli. Górzysty charakter Grecji powoduje bowiem, że w ruchu kołowym po krętych i – z uwagi na topografię – niebezpiecznych drogach greckich, ginie corocznie wielu młodych ludzi. Ociążenie owych dróg, poprzez przesunięcie ruchu na szlaki kolejowe, postrzegane jest więc jako działanie niezbędne dla zmniejszenia liczby tego typu tragedii³⁹.

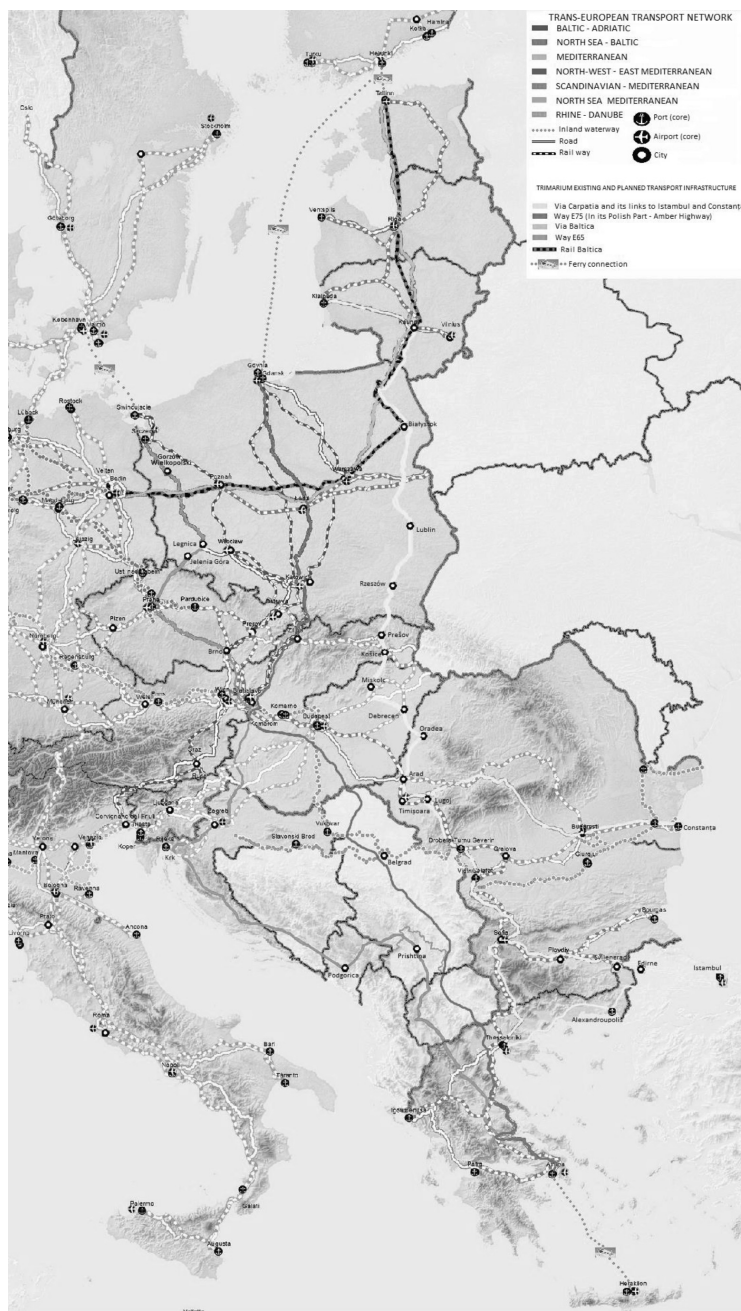
PUNKT STARTU – INFRASTRUKTURALNY „POSAG” GRECJI W CHWILI JEJ PRZYSTĄPIENIA DO INICJATYWY TRÓJMORZA

Na terytorium Grecji kończą się trzy główne szlaki transportowe flagowych projektów przedstawionych w ramach IT. Pierwszy z nich to biorąca początek w litewskiej Kłajpedzie **Via Carpatia**, mająca od Kowna, gdzie łączy się z Via Baltica, za jej pośrednictwem przedłużenie na północ do Tallina i dalej promem do Helsinek. Na południu, przecinając Polskę, Słowację, Węgry, Rumunię i Bułgarię, Via Carpatia dochodzi do portu w Salonikach, gdzie zakręca na wschód i przez kolejne greckie kluczowe (lub potencjalnie kluczowe) porty Morza Egejskiego – Kawale (obecnie głównie port jachtowy, ale z możliwością rozbudowy do pełnomorskiego) i Aleksandropolis dociera do Stambułu. Drugi z tych szlaków to **Autostrada Bursztynowa** czyli **droga E75**. Wiedzie ona z Trójmiasta przez centrum Polski do Bramy Morawskiej i dalej, łącząc Bratysławę z Belgradem, kończy swój bieg w Atenach z promowym przedłużeniem trasy do Heraklionu na Krecie. Trzeci projekt to zaczynająca się w Szczecinie **autostrada E65**, która biegnie z kolei wzdłuż granicy polsko-niemieckiej do czeskiej Pragi i dalej – między Wiedniem a Bratysławą do Zagrzebia, by zakręcić ku adriatyckim wybrzeżom Chorwacji, dotrzeć do okolic wyspy Krk (na której znajduje się kluczowy dla IT terminal LNG⁴⁰) i przez Dalmację pobiec dalej na południe,

³⁹ Wnioski ze spotkania w The Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), odbytego w ramach wizyty studyjnej zespołu ISP PAN w Atenach (12–16 III 2024).

⁴⁰ Szerzej o samym terminalu LNG na wyspie Krk patrz: *LNG Hrvatska / AboutTerminal*, <https://lng.hr/en/about-terminal/> [dostęp: 18.09.2024].

MAPA 1 Szlaki transportowo-komunikacyjne w ramach Trójmorza

Źródło: Trans European Transport Network (Ten-T Corridors), Reddit, https://www.reddit.com/r/europe/comments/3aq81n/transeuropean_transport_network_tent_corridors/ [dostęp: 18.09.2024].

ostatecznie skręcając na wschód dla połączenia Podgoricy z Prisztiną, by – po przecięciu Macedonii Północnej – skończyć bieg w greckim Patras na północnym wybrzeżu Peloponezu. Grecja infrastrukturalnie zamyka więc od południa cały obszar Trójmorza, które z kolei jest naturalnym interiozem dla jej czterech głównych portów morskich: Pireusu, Salonik, Kawali i Aleksandropolis. Bez stosownych (tzn. mających dużą przepustowość i sięgających maksymalnie w głąb kontynentu) połączeń transportowo-komunikacyjnych, wiodących z owych miast na północ, nie jest możliwy ich rozkwit jako portów – ważkich centrów przeładunkowych o znaczeniu międzynarodowym.

Grecy w 2023 roku testowali przesyłanie towarów samochodami do Polski i na Litwę. W pierwszym wypadku operacja taka zajęła pięć dni, a w drugim sześć. Rozbudowa infrastruktury transportowo-komunikacyjnej regionu w ramach Trójmorza, pozwoliłaby znacznie skrócić ten czas i zdobyć w ten sposób istotne przewagi konkurencyjne w stosunku do firm z państw rdzenia unijnego. Przewagi te zaś miałyby oczywiste przełożenie na zyski z usług transportowych i handlu⁴¹.

GRECKIE MOTYWY PRZYSTĄPIENIA DO INICJATYWY TRÓJMORZA

BEZPIECZEŃSTWO

Według greckiego MSZ, głównym motywem przystąpienia Grecji do Inicjatywy Trójmorza są względy bezpieczeństwa, szczególnie wyraziście uświadamiane sobie w Atenach po pełnoskalowej inwazji rosyjskiej na Ukrainę. Grecja postrzega Rosję jako państwo rewizjonistyczne, dążące przy użyciu siły do zmiany granic w Europie i ustanawiające w tym zakresie, w drodze faktów dokonanych, niebezpieczne precedensy. Rosyjskie idee imperialno-panslawistyczne odbierane są jako groźny instrument destabilizujący sytuację na Bałkanach i negatywnie oddziałujący na sąsiadującą z Grecją Macedonię Północną, co do której istnieje w Atenach obawa, że może stać się ona narzędziem rosyjskiego imperializmu. Wszystkie wyżej wskazane poczynania Rosji uznawane są w Atenach za fundamentalnie sprzeczne z greckim interesem narodowym. Tak greckie kręgi polityczne (MSZ),

⁴¹ Wnioski ze spotkania w The Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP).

jak i akademickie podkreślają przy tym, że obecne stosunki grecko-rosyjskie są najgorsze w historii⁴².

Zwrot w postrzeganiu Rosji przez Ateny jest sprzeczny z zasadniczym nurtem greckiej tradycji historycznej, opartej na zmaganiach z Imperium Osmańskim, którego głównym pogromcą od początków XVIII w. – od panowania Piotra I (początkowo jeszcze ze zmiennym szczęściem) – była Rosja⁴³. Od czasów Katarzyny II rosyjskie hasło imperialne „zawieszenia tarczy Olega (założyciela Rusi Kijowskiej⁴⁴) na murach Carogrodu” (Konstantynopola) oznaczało stopniowe wypieranie panowania tureckiego z północnej części basenu Morza Czarnego i z Bałkanów. To w jego ramach miało miejsce rosyjskie poparcie dla antytureckiego powstania Greków na Peloponezie w 1770 roku⁴⁵, oraz projekt odrodzenia cesarstwa greckiego ze stolicą w Konstantynopolu – ze znanym Polakom wielkim księciem Konstantym Pawłowiczem w roli basileusa, któremu z tej właśnie okazji nadano imię ostatniego cesarza Bizancjum⁴⁶. Aleksander I kontynuował politykę rozmontowywania Imperium Osmańskiego. Rosja, tłumiąca brutalnie wszelkie ruchy wyzwolenicze w swych granicach, podniecała je u sąsiadów, „preparowanych” do podboju, udzielała więc wsparcia także greckiemu ruchowi niepodległościowemu, choć ze względu na monarchiczne zasady Świętego Przymierza było to wsparcie nieoficjalne, a niekiedy silnie ograniczane. Na czele greckiego ruchu niepodległościowego stanął adiutant Aleksandra I – Alexandros Ipsilantis (Ypsilanti), a w wymiarze dyplomatycznym aktywną rolę odgrywał Ioannios Kapodistrias – minister spraw zagranicznych Rosji za panowania wspomnianego cara⁴⁷. Greków do Rosji zbliżało też poczucie solidarności świata prawosławnego, mimo w swej istocie heretyckiego charakte-

⁴² Opinia ta powtarzana była często, zarówno w greckich środowiskach akademickich, jak i kręgach greckiego MSZ w trakcie rozmów prowadzonych przez zespół badawczy ISP PAN w czasie wizyty studyjnej w Atenach (12–16 III 2024).

⁴³ O kolejnych wojnach rosyjsko-tureckich, począwszy od czasów Piotra I patrz: L. Bazyłow, *Historia Rosji*, t. I, Warszawa 1985, s. 298, 302–303, 326, 343–345, 351–354, t. II, s. 106–107, 209–213, 222–237, 373–378.

⁴⁴ Oleg Mądry (ok. 845–912) przeniósł stolicę z Nowogrodu Wielkiego do Kijowa. W roku 907 wyprawił się na Konstantynopol i po złupieniu jego przedmieść zawarł z Bizancjum układ handlowy w 911 roku. J. Dąbrowski, O. Halecki, *Dzieje Europy od X–XIV wieku. Syllek średniowiecza*, w: J. Dąbrowski, O. Halecki, M. Kukiel, S. Lam (red.), *Wielka historia powszechna*, t. IV, Warszawa 1939, s. 67. Szerzej patrz: A. A. Romensky, *From Enemies to Allies: The Mystery of Prince Oleg's Campaign against Constantinople*, „Studia Ceranea” 2021, nr 11, s. 697–719. Por.: J. Ochmański, *Dzieje Rosji do roku 1861*, Warszawa-Poznań 1980, s. 18–20 oraz L. Bazyłow, *Historia Rosji*, t. I, s. 80–82.

⁴⁵ A. M. Brzeziński, *Grecja*, s. 22.

⁴⁶ L. Bazyłow, *Historia Rosji*, t. I, s. 351–352.

⁴⁷ A. M. Brzeziński, *Grecja*, s. 22–25. Por.: L. Bazyłow, *Historia Rosji*, t. II, s. 118–120, 204–206.

ru Cerkwi moskiewskiej – jeśli nie od czasów Wasyla Ślepego⁴⁸ to od panowania Piotra I⁴⁹, nie mówiąc już o jej agenturalnej naturze, wytworzonej w czasach sowieckich⁵⁰. Historycznie rzecz ujmując, ogólnie pozytywny obraz „prawosławnej Rosji” w oczach greckiej opinii publicznej musiał się jednak mierzyć z serią przeczących mu faktów. Wszak wspomniany Oleg najechał Bizancjum i złupił przedmieścia Konstantynopola, rosyjska ekspansja na Bałkanach prowadzona była zaś przede wszystkim pod hasłami pansławizmu, co groziło opanowaniem Macedonii (także greckiej) przez Bułgarów (jak w warunkach pokoju w San Stefano z 1878 roku⁵¹) lub krwawą rywalizacją o nią i o Trację jak w trakcie I i II wojny bałkańskiej między Turcją a koalicją bałkańską, a potem między koalicjantami, czyli Grecją, Serbią i Bułgarią⁵² czy między Bułgarią, a Grecją i Serbią w czasie I⁵³ i II⁵⁴ wojny światowej. Grecka wojna domowa lat 1945–1949 także miała swój silny wątek słowiański wspierany przez Moskwę, gdyż pomoc sowiecka dla komunistycznej partyzantki greckiej szła przez Jugosławię i Bułgarię i spletała się z kwestią macedońską⁵⁵.

Nadanie przez Patriarchat Konstantynopola tomosu – tzn. autokefalii Kościołowi Prawosławnemu Ukrainy, czyli uznanie jego niezależności od Moskwy i bezprawności jego wcielenia do Cerkwi moskiewskiej w XVII wieku, choć dokonywane przez struktury kościelne (cerkiewne), a nie państwowe i na dodatek działające w Turcji (Stambule), a nie w Grecji, z uwagi na ich oczywisty grecki charakter narodowy podminowały silnie relacje grecko-rosyjskie już w 2018 roku⁵⁶.

⁴⁸ B. Cywiński, *Szańce kultur. Szkice z dziejów narodów Europy Wschodniej*, Warszawa 2013, s. 29–30.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 32–35. Por.: K. Chojnicka, *Cerkiew prawosławna w reformach Piotra Wielkiego*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2010, t. 3, s. 283–298; R. Pipes, *Rosja carów*, Warszawa 2006, s. 246–251.

⁵⁰ Idem, *Rosja bolszewików*, Warszawa 2005, s. 385–387. Patrz też: *Filaret: Każdy biskup w ZSRR współpracował z KGB*, „Rzeczpospolita”, 24.12.2018, <https://www.rp.pl/swiat/art1571651-filaret-kazdy-biskup-w-zsrr-wspolpracowal-z-kgb> [dostęp: 18.09.2024]. O w istocie postsowieckim charakterze obecnej Cerkwi moskiewskiej patrz: S. Czapnin, *Cerkiew w służbie imperium*, „Wież”, 30.04.2019, <https://wiez.pl/2019/04/30/cerkiew-w-sluzbie-imperium/> [dostęp: 18.09.2024].

⁵¹ L. Bazyłow, *Historia Rosji*, t. II, s. 377–378.

⁵² W. Borodziej, M. Górny, *Nasza wojna*, t. I: *Imperia 1912–1916*, Warszawa 2014, s. 49–77. Por.: A.M. Brzeziński, *Grecja*, s. 54–63.

⁵³ W. Borodziej, M. Górny, *Nasza wojna*, s. 159–167. Por.: A.M. Brzeziński, *Grecja*, s. 63–79.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 113, 118–121, 124.

⁵⁵ Szerzej patrz: A.M. Brzeziński, *Grecja*, s. 129–134.

⁵⁶ T.A. Olszański, *Konstantynopol: Autokefalia dla Ukrainy*, „Analizy OSW”, 17.10.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-10-12/uznanie-przez-patriarchat-ekumeniczny-niezaleznosci-prawoslawnej> [dostęp: 19.09.2024]; J. Rogoża, *Ostra reakcja Moskwy na zapowiedź przyznania autokefalii Ukrainie*, „Analizy OSW”, 19.09.2018, <https://>

18 lipca 2018 roku Grecja wydała dwóch rosyjskich dyplomatów, a dwóm innym odmówiła prawa wjazdu. Powodem tego posunięcia, było organizowanie przez nich protestów ulicznych obywateli greckich przeciw ugodzie grecko-północnomacedońskiej⁵⁷. Kolejnych dwunastu wydano po zmasowanej agresji rosyjskiej na Ukrainę⁵⁸. Dyplomaci rosyjscy, którzy pozostali w Atenach, od 24 lutego 2022 roku nie są zaś zapraszani na spotkania organizowane pod auspicjami rządu greckiego. Pikanterii całej sytuacji dodaje fakt, że z uwagi na starszeństwo, dziekanem korpusu dyplomatycznego w Atenach powinien być ambasador rosyjski, ale ani MSZ Grecji, ani ambasadorowie innych państw nie uznają go w tej roli. Ambasador Rosji sam ogłosił się dziekanem, ale nikt go nigdzie nie zaprasza⁵⁹. Sytuację dodatkowo zaognił rosyjski atak z wykorzystaniem dronów, dokonany na Odesse w chwili, gdy w mieście przebywał premier Grecji Mitsotakis, podejmowany przez prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskigo. Pociski uderzyły ok. 150 m od nich, a przywódcy nie zdążyli zejść do schronu. Istnieje podejrzenie, że atak ten był dokonany z premedytacją. Rosjanie wiedzieli o obecności obu polityków, a choć celem ostrzału był Zełenski, to Mitsotakis był bezpośrednio zagrożony⁶⁰. W Atenach istnieje także świadomość, że w wyniku rosyjskiej agresji na Ukrainę giną obywatele

www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-09-19/ostra-reakcja-moskwy-na-zapowiedz-przyznania-autokefalii-ukrainie [dostęp: 19.09.2024]. Patrz też.: T.A. Olszański, *Historyczne zjednoczenie Kościołów prawosławnych Ukrainy*, „Komentarze OSW”, 17.12.2018, nr 289, s. 1–6, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2018-12-17/historyczne-zjednoczenie-kościołow-prawosławnych-ukrainy> [dostęp: 19.09.2024]; J. Strzelecki, *Moskwa-Konstantynopol. Nowa schizma w prawosławiu?*, „Analizy OSW”, 17.10.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-10-17/zerwanie-stosunkow-pomiedzy-rosyjska-cerkwia-prawoslawna-i> [dostęp: 19.09.2024]; R. Romantsov, *Tomos dla Ukrainy – konsolidacja czy podział społeczeństwa?*, „Komentarze IES”, 18.04.2019, nr 6, <https://ies.lublin.pl/komentarze/tomos-dla-ukrainy-konsolidacja-czy-podzial-spoleczenstwa/> [dostęp: 19.09.2024].

⁵⁷ J. Strzelecki, *Napięcia grecko-rosyjskie z Macedonią w tle*, „Analizy OSW”, 25.07.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-07-25/napiecia-grecko-rosyjskie-z-macedonia-w-tle> [dostęp: 19.09.2024].

⁵⁸ *Greckie MSZ: Wydalamy 12 dyplomatów Rosji*, „Dziennik. Gazeta Prawna”, 6.04.2022, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8395833,grecja-msz-wydalanie-rosyjskich-dyplomatow.html> [dostęp: 19.09.2024].

⁵⁹ Wnioski ze spotkania w The Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP) odbytego w ramach wizyty studyjnej zespołu ISP PAN w Atenach (12–16 III 2024).

⁶⁰ *Rosjanie zaatakowali port, w którym przebywał Wołodymyr Zełenski i premier Grecji. Nie zdążyli zejść do schronu*, „Rzeczpospolita”, 7.03.2024, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art39955601-rosjanie-zaatakowali-port-w-ktorym-przebywal-wolodymyr-zelenski-i-premier-grecji-nie-zdazyli-zejsc-do-schronu-wideo> [dostęp: 19.09.2024]. Por.: A. Klekocki, *Atak rakietowy na Odesę. Celem kolumna Zełenskigo*, „Radio Zet”, 06.03.2024, <https://wiadomosci.radiozet.pl/swiat/atak-rakietowy-na-kolumne-zelenskigo-potezne-eksplozje-w-odessie> [dostęp: 19.09.2024].

ukraińscy – etniczni Grecy, których ok. 40 tys. znajduje się pod okupacją moskiewską⁶¹.

Jak stwierdził na szczycie IT w Wilnie premier Mitsotakis spotkanie to odbywało się w czasie „przewrotu geopolitycznego w Europie”, w warunkach którego „Grecja może wnieść znaczący wkład w Inicjatywę Trójomorza, otwierając południowy szlak komunikacyjny (...) z południa na północ”⁶². Grecy podkreślają jego wartość dla zapewnienia mobilności wojskowej wzdłuż wschodniej flanki NATO, logistycznej obsługi wojsk sojuszu operujących w tym regionie z wykorzystaniem greckich portów i planowanej sieci transportowo-komunikacyjnej Trójomorza oraz znaczenie portu w Aleksandropolis dla dostaw materiałów wojennych dla Ukrainy i Mołdawii⁶³.

ROLA GRECKICH PORTÓW

Już w trakcie szczytu w Bukareszcie prezydent Grecji Ekaterini Sakielaropulu wskazywała na potrzebę rozbudowy połączeń infrastrukturalnych w ramach UE jako na główny motyw greckiej decyzji o przystąpieniu do IT i na potencjalne korzyści wynikające z wykorzystania położenia geograficznego Grecji na styku Europy i Azji, a także w geograficznej bliskości Afryki⁶⁴, w tym tak ważnego szlaku komunikacyjnego jak Kanał Sueski.

Osobnym motywem kierującym poczynaniami Greków, wspomnianym już wyżej w kontekście relacji amerykańsko-tureckich i ich przełożenia na międzynarodową pozycję Aten, jest polityka Waszyngtonu. Stany Zjednoczone zachęcały Grecję do przystąpienia do Trójomorza. Amerykanie zaangażowani są silnie w rozbudowę połączeń transportowo-komunikacyjnych między Grecją, Bułgarią, Rumunią, Serbią i Bałkanami Zachodnimi. Grecy wpisują się w tę politykę. Wyrazem tego są częste (raz na dwa tygodnie) kontakty ministrów transportu Grecji i Bułgarii, poświęcone budowie linii transportowych z greckich portów na północ. Podobnie wizja rozbudowy połączeń gazowych

⁶¹ Informacja ze spotkania w The Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP).

⁶² Cyt. za: A. Widera, *Szczyt Trójomorza w cieniu Ukrainy*, „Czas Wschodni”, 12.04.2024, https://czaswschodni.pl/art/wiadomosci/szczyt-trojmorza-w-cieniu-ukrainy_8f194f67-57d3-40d8-aeac-2d50eb447910 [dostęp: 19.09.2024].

⁶³ Wnioski z rozmowy zespołu badawczego ISP PAN w greckim MSZ w czasie wizyty studyjnej w Atenach (12–16 III 2024).

⁶⁴ Ł. Ogrodnik, *Szczyt Trójomorza ponownie w Bukareszcie*, „Komentarz PISM”, 11.09.2023, nr 36, s.1, <https://www.pism.pl/publikacje/szczyt-trojmorza-ponownie-w-bukareszcie> [dostęp: 19.09.2024].

z Grecji przez Bułgarię i Rumunię ku Mołdawii i Ukrainie jest dla Aten wizją atrakcyjną⁶⁵. Terminal LNG w Aleksandropolis ma bowiem znaczenie nie tylko jako element infrastruktury, podnoszący bezpieczeństwo dostaw surowców energetycznych dla samej Grecji, ale i z uwagi na możliwość czerpania zysków z tranzytu dalej na północ przyjmowanego w nim amerykańskiego gazu⁶⁶. W ostatnim okresie Grecy rozbudowali swe połączenia (interkonektory) w zakresie infrastruktury tranzytu gazu z Bułgarią i Macedonią Północną. W greckiej Macedonii zamykane są bowiem liczne kopalnie węgla, których opłacalność eksploatacyjna dobiega końca. Zmusza to Greków do poszukiwania alternatywnych źródeł energii i tym samym kwestie energetyczne, będące jednym z trzech wymiarów Trójmorza, czyni ważkim motywem zaangażowania Grecji w ową inicjatywę. Sprzyja temu fakt, że na obszarze byłej Jugosławii, odziedziczona po okresie komunizmu infrastruktura energetyczna, została zburzona w wyniku toczonych na nim wojen lat 90. XX wieku i odbudowana według wzorców europejskich po ich zakończeniu. Przebudowa infrastruktury energetycznej północnych sąsiadów Grecji według standardów zachodnich w znacznej mierze już się zatem dokonała, co ułatwia Grekom połączenie ich własnego systemu energetycznego z systemami rzeczonych państw, do wykonania czego współpraca w ramach IT uznawana jest przez Ateny za użyteczną⁶⁷.

UDZIAŁ GRECJI W PROJEKTACH ZGŁOSZONYCH W RAMACH INICJATYWY TRÓJMORZA

PROJEKTY ZAREJESTROWANE PRZEZ GRECJĘ

Zgodnie z wyżej wskazanymi greckimi priorytetami infrastrukturalnymi, obejmującymi głównie rozbudowę linii kolejowych jako szlaków transportowo-komunikacyjnych z greckich portów nad Morzem Egejskim w głąb interioru, pierwszym zarejestrowanym przez Grecję w 2024 roku projektem „trójmorskim” jest projekt *Zakończenia studiów nad modernizacją istniejącej linii kolejowej na odcinku „Strimonas-Toxotes”*. Jest to narodowy projekt grecki, realizowany bez udziału partnerów z państw trzecich. Planowany budżet projektu to 2 mln

⁶⁵ Informacja uzyskana w czasie rozmowy zespołu badawczego ISP PAN w greckim MSZ w czasie wizyty studyjnej w Atenach (12–16 III 2024).

⁶⁶ Ł. Ogrodnik, *Szczyt Trójmorza ponownie w Bukareszcie*, s. 1.

⁶⁷ Wnioski ze spotkania w The Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP).

euro. W styczniu 2024 roku OSE (Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος – Organismos Sidirodromon Ellados – Grecka Organizacja Kolei⁶⁸) złożyła wniosek do CEF (Connecting Europe Facility⁶⁹) o jego dofinansowanie w latach 2021–2027. Decyzja w tej sprawie spodziewana jest pod koniec pierwszego półrocza 2024 roku⁷⁰.

Podobny charakter nosi kolejny „trójmorski” grecki projekt narodowy zarejestrowany w 2024 roku – tzn. *Projekt całościowej modernizacji istniejącej linii kolejowej Strimonas-Alexandroupoli*. Budżet przedsięwzięcia określono na 500 mln euro. Jego źródła finansowania nie zostały jednak jeszcze określone⁷¹.

W serii zarejestrowanych w 2024 roku greckich narodowych projektów „trójmorskich”, dotyczących sieci kolejowych, mieści się także projekt budowy *Nowej linii kolejowej „Saloniki-Amfipolis-N. Karwali” (z sygnalizacją – ETCS i elektryfikacją również na odcinku N. Karwali-Toxotes)*. Jego budżet ocenia się na 1,5 mld euro. Źródła finansowania nie są jeszcze określone, a całość przedsięwzięcia znajduje się na etapie studiów wstępnych⁷².

Kolejnym tego typu przedsięwzięciem jest zarejestrowany także w 2024 roku projekt budowy *Nowej linii kolejowej łączącej nowy port towarowy Kawala z istniejącą siecią kolejową (odcinek „N. Karwali-Toxotes”)*. Ma on być realizowany przez Grecję, bez udziału państw trzecich. Jego budżet określono na 212 mln euro. Oczekiwane jest finansowanie z CEF, gdyż projekt uzyskał aprobatę w ramach budżetu owego programu na lata 2021–2027⁷³.

⁶⁸ Hellenic Railways Organization, <https://ose.gr/en/Home.aspx%20OSE%20%E2%80%93%20Organism%20Sidirodromon%20Ell%20-%20oficial%20website> [dostęp: 19.09.2024].

⁶⁹ Connecting Europe Facility to unijny instrument finansowania służący promowaniu wzrostu gospodarczego, zatrudnienia i konkurencyjności poprzez inwestycje infrastrukturalne na poziomie UE. Szerzej patrz: *Connecting Europe Facility*, European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency, European Commission, https://inea.ec.europa.eu/programmes/connecting-europe-facility_en [dostęp: 19.09.2024].

⁷⁰ *Completion of the Studies for the Upgrading of the Existing Railway Line in the Section „Strimonas-Toxotes”*, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/completion-of-the-studies-for-the-upgrading-of-the-existing-railway-line-in-the-section-%22strimonas-toxotes%22-submitted-by-greece> [dostęp: 19.09.2024].

⁷¹ *Construction of the Overall Project for the Upgrading of the Existing Strymonas-Alexandroupoli Line*, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/construction-of-the-overall-project-for-the-upgrading-of-the-existing-strymonas-alexandroupoli-line-submitted-by-greece> [dostęp: 19.09.2024].

⁷² *New Railway Line „Thessaloniki-Amfipolis-N. Karwali” (with Signaling – ETCS and Electrification also on the N. Karwali-Toxotes Section)*, Three Seas, Projects, [https://projects.3seas.eu/projects/new-railway-line-%22thessaloniki-amfipolis-n.-karwali%22-\(with-signaling-etcs-and-electrification-also-on-the-n.-karwali-toxotes-section\)-submitted-by-greece](https://projects.3seas.eu/projects/new-railway-line-%22thessaloniki-amfipolis-n.-karwali%22-(with-signaling-etcs-and-electrification-also-on-the-n.-karwali-toxotes-section)-submitted-by-greece) [dostęp: 19.09.2024].

⁷³ *New Railway Line to Connect the New Freight Port of Kavala with the Existing Railway Network (Section „N. Karwali-Toxotes”)*, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/new-railway-line-to-connect-the-new-freight-port-of-kavala-with-the-existing-railway-network-%22section-%22n.-karwali-toxotes%22-submitted-by-greece>

W ramach greckich „trójmorskich” przedsięwzięć kolejowych zarejestrowano w 2024 roku także projekt wykonania *Studium modernizacji istniejącej linii kolejowej na odcinku „Toxotes-Alexandroupolis 2020-EL-TMC-0078-S”, z budżetem 4.092.000 € z VAT*. Badania te mają być finansowane w ramach Funduszu Spójności ze środków instrumentu CEF – Sektor Transportu – przewidzianych w wieloletnim programie prac na lata 2014–2020⁷⁴.

W nurcie inwestycji kolejowych mieści się także kolejny grecki narodowy projekt „trójmorski” – *Modernizacja istniejącej i instalacja nowej sygnalizacji – ECTS oraz elektryfikacja – linii kolejowej na odcinku „Aleksandroupoli-Pythio (granica z Turcją) -Ormenio (granica z Bułgarią) -Svilengrad”*. Obejmuje on modernizację istniejącej jednotorowej linii kolejowej, zamontowanie systemów elektryfikacji, sygnalizacji – zdalnego sterowania i ETCS poziom 1 wzdłuż osi Aleksandropolis-Pythio-Ormenio i ma na celu stworzenie interoperacyjnego i sprawnego technicznie nowoczesnego korytarza kolejowego, łączącego port w Aleksandropolis z granicą grecko-bułgarską oraz pozostałą częścią krajowej sieci kolejowej i granicą grecko-turecką. Budżet przedsięwzięcia ocenia się na 700 mln euro. Źródła jego finansowania nie zostały jeszcze określone⁷⁵.

W transportowo-komunikacyjnym wymiarze Trójmorza Grecja zarejestrowała także w 2024 roku projekt *Modernizacji istniejącej linii kolejowej „Saloniki-Premahonas (odcinek Mouries-Premahonas)”*. Jego istotą jest elektryfikacja rzeczonoj linii. Przedsięwzięcie to jest częścią projektu budowy zmodernizowanej zelektryfikowanej linii kolejowej Saloniki-Premahonas, a tym samym stworzenia nowoczesnego korytarza kolejowego łączącego porty w Salonikach, Patras i Pireus z pozostałą siecią kolejową wiodącą do granicy grecko-bułgarskiej i grec-

3seas.eu/projects/new-railway-line-to-connect-the-new-freight-port-of-kavala-with-the-existing-railway-network-(section-%22n.-karvali-toxotes%22)-submitted-by-greece [dostęp: 19.09.2024].

⁷⁴ *Studies for the Upgrade of the Existing Railway Line on the Section „Toxotes-Alexandroupolis 2020-EL-TMC-0078-S”, with a Budget of 4.092.000 € Including VAT*, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/studies-for-the-upgrade-of-the-existing-railway-line-on-the-section-%22toxotes-alexandroupolis-2020-el-tmc-0078-s%22-with-a-budget-of-4.092.000-euro-including-vat-submitted-by-greece> [dostęp: 19.09.2024]. Nie udało mi się wyjaśnić mechanizmu pozwalającego na finansowanie projektu z roku 2024 przy pomocy budżetu CEF na lata 2014–2020.

⁷⁵ *Upgrading of the Existing and Installation of Signalling – ECTS and Electrification – of the Railway Line in the Section „Alexandroupoli-Pythio (Border with Turkey) -Ormenio (Border with Bulgaria) -Svilengrad”*, Three Seas, Projects, [https://projects.3seas.eu/projects/upgrading-of-the-existing-and-installation-of-signalling-ects-and-electrification-of-the-railway-line-in-the-section-%22alexandroupoli-pythio-\(border-with-turkey\)-ormenio-\(border-with-bulgaria-svilengrad\)%22-submitted-by-greece](https://projects.3seas.eu/projects/upgrading-of-the-existing-and-installation-of-signalling-ects-and-electrification-of-the-railway-line-in-the-section-%22alexandroupoli-pythio-(border-with-turkey)-ormenio-(border-with-bulgaria-svilengrad)%22-submitted-by-greece) [dostęp: 19.09.2024].

ko-tureckiej. Budżet projektu określa się na 163 mln euro. Obecnie trwają prace nad przygotowaniem dokumentacji przetargowej i ogłoszeniem wywłaszczeń pod inwestycję. W styczniu 2024 roku OSE złożyło do CEF wnioski o dofinansowanie projektu w ramach budżetu na lata 2021–2027. Wyniki oceny spodziewane są pod koniec pierwszego półrocza 2024 roku⁷⁶.

MAPA 2

Linia kolejowa Strimonas-Toxotes-Alexandroupoli, planowane linie
Tessaloniki-Amfipolis oraz Kavala-Toxotes
oraz linia Alexandroupoli-Pythio-Ormenio-Svilengrad⁷⁷

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Greek Railway Map*, https://ose.gr/wp-content/uploads/2021/08/english-RAILWAY-MAP_Site-Version.pdf [dostęp: 19.09.2024].

Kolejny z greckich projektów *Interkonektor Zielonego Morza Egejskiego* (Interkonektor Green Aegean – GAI) zarejestrowanych w ramach IT w 2024 roku dotyczy energetycznego wymiaru współpracy „trójmorskiej”. Ma być realizowany we współpracy z Austrią i Słowenią oraz z Niemcami, posiadającymi status strategicznego partnera Trójmorza.

⁷⁶ *Upgrading the Existing Railway Line „Thessaloniki-Premahonas (Section Mouries-Premahonas)” for the Installation of Electrification*, Three Seas, Projects, [https://projects.3seas.eu/projects/upgrading-the-existing-railway-line-%22thessaloniki-premahonas-\(section-mouries-premahonas\)%22-for-the-installation-of-electrification-submitted-by-greece](https://projects.3seas.eu/projects/upgrading-the-existing-railway-line-%22thessaloniki-premahonas-(section-mouries-premahonas)%22-for-the-installation-of-electrification-submitted-by-greece) [dostęp: 19.09.2024].

⁷⁷ Przebieg planowanych linii Thessaloniki-Amfipolis i Kavala-Toxotes ma charakter orientacyjny (bez uwzględnienia ewentualnych komplikacji, wynikających z topografii terenu). Autorowi nie udało się dotrzeć do planów ich budowy ani stwierdzić, czy na obecnym etapie realizacji projektów plany takie w ogóle istnieją.

GAI to pionowy korytarz tranzytu energii, który ma służyć przesyłaniu dużych ilości nadwyżki energii odnawialnej z Grecji do ośrodków przemysłowych Europy Środkowej. Łącząc Grecję z systemem elektroenergetycznym Europy Środkowej w Niemczech, GAI przede wszystkim umożliwi Grecji wykorzystanie jej potencjału OZE, w tym liczących się mocy produkcyjnych morskiej energetyki wiatrowej na Morzu Egejskim i przekształcenie się w eksportera netto zielonej energii elektrycznej. Jednocześnie Ateny liczą, że GAI pozwoli Grecji stać się węzłem i punktem wejścia czystej energii elektrycznej produkowanej w Afryce Północnej oraz na Bliskim Wschodzie i przesyłanej do Europy. W ten sposób projekt ten ma zapewnić Europie odporność energetyczną i bezpieczeństwo dostaw. Celem budowy GAI jest poprawa infrastruktury energetycznej i dekarbonizacja procesu pozyskiwania energii. Nowe połączenie HVDC⁷⁸ VSC⁷⁹ połączy Grecję i Niemcy kablami podziemnymi i podmorskimi na łącznej długości około 1400 km. Etap pierwszy projektu obejmuje szacunkową moc trzech GW, a inwestycje opiewają na łączną kwotę 8,1 mld euro. Źródła finansowania projektu nie zostały jeszcze określone. Jego głównym wykonawcą ma być Independent Power Transmission Operator (IPTO)⁸⁰. Połączenie między systemami energetycznymi Grecji i Niemiec ma umożliwić pełne wykorzystanie sezonowej komplementarności produkcji energii słonecznej i wiatrowej, łącząc wietrzną północ ze słonecznym południem, a tym samym przydzielanie poszczególnym odbiorcom energii odnawialnej optymalnej pod względem kosztów i zapewnienie bezpieczeństwa jej dostaw w regionie objętym tym projektem⁸¹.

PROJEKTY Z UDZIAŁEM GRECJI, ZAREJESTROWANE PRZEZ INNE PAŃSTWA

Grecja uczestniczy w zaledwie trzech projektach „trójmorskich”, zarejestrowanych przez inne państwa IT. Są to:

- zarejestrowany w 2018 roku przez Węgry projekt budowy *Połączeń Północ-Południe* – tzn. autostrad: E65 (łącej za pomocą połączeń promowych szwedzkie Malmo z greckim Heraklionem na Krecie

⁷⁸ High Voltage Direct Current (HVDC) – prąd stały wysokiego napięcia.

⁷⁹ Voltage Source Converters (VSC) – konwerter źródła napięcia. Szerzej patrz: *Voltage Source Converters*, Entsoe, <https://www.entsoe.eu/Technopedia/techsheets/voltage-source-converters> [dostęp: 20.09.2024].

⁸⁰ Ανεξάρτητος Διαχειριστής Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας ΑΔΜΗΕ Α.Ε. – Independent Power Transmission Operator (IPTO) – grecka firma energetyczna. *Independent Power Transmission Operator (IPTO)*, <https://www.admie.gr/en> [dostęp: 20.09.2024].

⁸¹ *Green Aegean Interconnector*, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/green-aegean-interconnector> [dostęp: 20.09.2024].

i biegnącej przez Polskę, Czechy, Słowację, Węgry, Chorwację, Bośnię i Hercegowinę, Czarnogórę, Serbię, Kosowo, Macedonię Północną do Grecji i dalej promem na Kretę) i E66 (zaczynającej się we włoskiej miejscowości Fortezza na północ od Brixen i biegnącej przez Austrię do Székesfehérvár w środkowo-zachodnich Węgrzech)⁸²;

- przedłożony przez Polskę w 2018 roku i realizowany we współpracy z Bułgarią, Chorwacją, Grecją, Litwą, Rumunią, Słowacją i Węgrami, a spoza Trójmorza także z Turcją i Ukrainą, sztandarowy projekt IT – *Via Carpatia*⁸³;

- zarejestrowany przez Słowenię w 2020 roku i realizowany we współpracy z Chorwacją, a spoza IT także z Albanią, Bośnią i Hercegowiną, Czarnogórą i Włochami projekt budowy *Systemu ograniczania ryzyka powodzi i suszy Adria*⁸⁴.

Skromna ilość wielostronnych projektów „trójmorskich” z udziałem Hellady wynika zapewne zarówno z faktu jej niedawnego przystąpienia do IT, jak i z priorytetów greckich – tzn. skoncentrowania się na rozbudowie infrastruktury kolejowej na terytorium Grecji.

GRECKIE POSTRZEGANIE NATURY I PRZYSZŁOŚCI TRÓJMORZA

W odniesieniu do przyszłości Trójmorza Grecy prezentują ściśle pragmatyczne podejście, skoncentrowane na zapewnieniu operatywności tej inicjatywy. Promują przyjęcie w jej ramach zasady „przechodniego przywództwa”, rozumianego jako szczególna odpowiedzialność państw partnerskich – każdego za jego fragment danego projektu, a zatem np. Grecji i Bułgarii za połączenia infrastrukturalne między nimi, Bułgarii i Rumunii – za kolejne połączenia dalej na północ, Rumunii i Węgier za następne itd.⁸⁵

Grecy postrzegają IT przede wszystkim przez pryzmat bezpieczeństwa w jego znaczeniu militarnym (na co przemożny wpływ ma wojna na Ukrainie), w ramach którego transportowo-komunikacyjny wymiar

⁸² [Not Active] E65 (E66) North-South Connection, Three Seas, Projects, [https://projects.3seas.eu/projects/not-active-e65-\(e66\)-north-south-connection-ten-t-comprehensive-section](https://projects.3seas.eu/projects/not-active-e65-(e66)-north-south-connection-ten-t-comprehensive-section) [dostęp: 20.09.2024].

⁸³ *Via Carpatia*, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/via-carpatia-submitted-by-poland> [dostęp: 20.09.2024].

⁸⁴ *Adria Flood and Drought Risk Mitigation System*, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/adria-flood-and-drought-risk-mitigation-system> [dostęp: 20.09.2024].

⁸⁵ Informacja uzyskana w czasie rozmowy zespołu badawczego ISP PAN w greckim MSZ w czasie wizyty studyjnej w Atenach (12–16 III 2024).

Trójmorza ma oczywiste znaczenie dla rozwoju mobilności wojskowej i logistycznego zabezpieczenia dostaw dla wojsk operujących na wschodniej flance NATO. Dostrzegają jednak także znaczenie IT dla bezpieczeństwa rozumianego w jego wymiarze migracyjnym. W tym aspekcie wyzwaniem jest skuteczne zablokowanie szlaków nielegalnej imigracji, w którym to obszarze Grecja współpracuje z Bułgarią. W Atenach żywa jest przy tym obawa przed wewnętrznym załamaniem się Egiptu i potężną falą migracyjną, która byłaby wywołana tym faktem. Trzecim wymiarem bezpieczeństwa, inspirującym aktywność grecką w ramach IT, jest wymiar antypandemiczny – co z kolei wynika z doświadczeń rwania się łańcuchów dostaw w warunkach pandemii COVID-19⁸⁶ i tym samym narodzin przekonania o konieczności rozbudowy połączeń alternatywnych, wiążących Grecję z sąsiadami w regionie.

Dążeniem Aten w zakresie budowy pożądanego kształtu Trójmorza jest wyznaczenie w ramach IT dobrze sprecyzowanych, ale ograniczonych liczebnie priorytetów. Według Greków obecnie jest ich zbyt dużo, a ich mnożenie uznawane jest za błąd, skutkujący rozpraszaniem sił i środków⁸⁷.

W ramach przygotowań do szczytu IT w Wilnie priorytety własne, przyjęte przez Grecję dla jej aktywności w ramach Trójmorza, obejmowały: rozbudowę infrastruktury energetycznej i transportowo-komunikacyjnej, promocję rozszerzenia UE na Bałkany Zachodnie oraz wyznaczenie na bazie porozumienia z pozostałymi państwami ograniczonej liczby priorytetów dla całej Inicjatywy Trójmorza.

WNIOSKI

Wbrew stereotypowej opinii o słabej jakości aparatu państwowego Grecji, badania wykonane w ramach podróży studyjnej zespołu ISP

⁸⁶ Szerzej o rwanu się łańcuchów dostaw wskutek pandemii COVID-19 patrz: A. Łupicka, S. Konecka, *Logistyka gospodarki światowej*, Poznań 2022, s. 44–59. Doświadczenie rwania się łańcuchów dostaw jest zjawiskiem wspólnym tak dla pandemii COVID-19, jak i dla pełnoskalowej wojny na Ukrainie (patrz: M. Cudziło, *Logistyka w czasie kryzysu*, „Logistyka” 2022, nr 2, s. 28–32), a w mniejszej skali także np. takich wydarzeń jak zablokowanie Kanału Sueskiego przez kontenerowiec Ever Given w 2021 roku. Szerzej patrz: J. Milaszewski, *Blokada Kanału Sueskiego w 2021 – jest raport o przyczynach*, „Gospodarka Morska.pl”, 13.07.2023, <https://www.gospodarkamorska.pl/blokada-kanalu-sueskiego-w-2021-jest-raport-o-przyczynach-72326> [dostęp: 20.09.2024]. Wszystkie te doświadczenia mogły mieć naturalnie wpływ na decyzję Grecji o poszukiwaniu zabezpieczenia własnych szlaków dostaw w drodze włączenia się do rozbudowy infrastruktury transportowo-komunikacyjnej Trójmorza.

⁸⁷ Informacja uzyskana w czasie rozmowy zespołu badawczego ISP PAN w greckim MSZ w czasie wizyty studyjnej w Atenach (12–16 III 2024).

PAN do Aten, wykazały świetną znajomość problematyki „trójmorskiej”, tak w kręgach greckich elit polityczno-administracyjnych, jak i akademickich. Grecy zademonstrowali przy tym chłodny pragmatyzm, jasną świadomość swego miejsca w IT, motywów przystąpienia doń, sprecyzowane poglądy na cele, które zamierzają osiągnąć w ramach owej współpracy oraz na metody jej prowadzenia, jak i listę priorytetów, których uznania za priorytety całego Trójmorza by pragnęli⁸⁸. Przegląd projektów zarejestrowanych przez Grecję w ramach IT potwierdza wnioski wyciągnięte z wizyty studyjnej.

Wychodząc od obrazu „mocarstwowej” pozycji Grecji na południowej flance Trójmorza i uznając analogiczną pozycję Polski na jego flance północnej, Grecy absolutne pierwszeństwo dają względem bezpieczeństwa. Kontekst wojny na Ukrainie powoduje, że w pierwszym rzędzie jest to bezpieczeństwo militarne w wymiarze mobilności wojskowej i logistyki dostaw materiałów wojennych. Wśród motywów przystąpienia Grecji do IT podkreśla się jednak także względ na bezpieczeństwo energetyczne i komunikacyjne, jak również korzyści ekonomiczno-handlowe z powiązania portów greckich z interiorom regionu Trójmorza. Ważkim motywem przystąpienia Grecji do IT jest też żywione w Atenach przekonanie, że państwo to owym aktem podnosi swoją atrakcyjność w oczach Stanów Zjednoczonych⁸⁹, eksploatując przy tym politycznie złe stosunki amerykańsko-tureckie.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Wywiady

Wnioski ze spotkania zespołu badawczego ISP PAN w greckim MSZ odbytego w czasie wizyty studyjnej zespołu ISP PAN w Atenach (12–16 III 2024).

Wnioski ze spotkania w The Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP) odbytego w ramach wizyty studyjnej zespołu ISP PAN w Atenach (12–16 III 2024).

Wnioski ze spotkania z prof. Charalambosem Tsardanidisem z International Institute of Economic Relations odbytego w trakcie wizyty studyjnej zespołu ISP PAN w Atenach (12–16 III 2024).

⁸⁸ Wnioski ze spotkania w The Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP) odbytego w ramach wizyty studyjnej zespołu ISP PAN w Atenach (12–16 III 2024).

⁸⁹ Opinia prof. Charalambosa Tsardanidisa z International Institute of Economic Relations, uzyskana w trakcie wizyty studyjnej zespołu ISP PAN w Atenach (12–16 III 2024).

Dokumenty i materiały z oficjalnych stron internetowych instytucji państwowych, organizacji i firm

Adria Flood and Drought Risk Mitigation System, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/adria-flood-and-drought-risk-mitigation-system> [dostęp: 20.09.2024].

Article by Deputy Minister of Foreign Affairs for Economic Diplomacy and Openness, Kostas Fragogiannis, in „*Kathimerini*” Newspaper (05.09.2023), Hellenic Republic – Ministry of Foreign Affairs, 05.09.2023, <https://www.mfa.gr/en/current-affairs/statements-speeches/article-by-deputy-minister-of-foreign-affairs-for-economic-diplomacy-and-openness-kostas-fragogiannis-in-kathimerini-newspaper-05092023.html> [dostęp: 17.09.2024].

Completion of the Studies for the Upgrading of the Existing Railway Line in the Section „Strimonas-Toxotes”, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/completion-of-the-studies-for-the-upgrading-of-the-existing-railway-line-in-the-section-%22strimonas-toxotes%22-submitted-by-greece> [dostęp: 19.09.2024].

Connecting Europe Facility, European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency, European Commission, https://cinea.ec.europa.eu/programmes/connecting-europe-facility_en [dostęp: 19.09.2024].

Construction of the Overall Project for the Upgrading of the Existing Strymonas-Alexandroupoli Line, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/construction-of-the-overall-project-for-the-upgrading-of-the-existing-strymonas-alexandroupoli-line-submitted-by-greece> [dostęp: 19.09.2024].

Green Aegean Interconnector, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/green-aegean-interconnector> [dostęp: 20.09.2024].

Hellenic Railways Organization, <https://ose.gr/en/Home.aspx%20OSE%20%E2%80%93%20Organism%C3%B3s%20Sidirodr%C3%B3mon%20Ell%C3%A1das%20-%20official%20website> [dostęp: 19.09.2024].

Independent Power Transmission Operator (IPTO), <https://www.admie.gr/en> [dostęp: 20.09.2024].

Joint Statement on the Three Seas Initiative (The Dubrovnik Statement), 25 August 2016, [http://predsjednica.hr/files/The%20Joint%20Statement%20on%20The%20Three%20Seas%20Initiative\(1\).pdf](http://predsjednica.hr/files/The%20Joint%20Statement%20on%20The%20Three%20Seas%20Initiative(1).pdf) [dostęp: 16.09.2024].

LNG Hrvatska / About Terminal, <https://lng.hr/en/about-terminal/> [dostęp: 18.09.2024].

New Railway Line to Connect the New Freight Port of Kavala with the Existing Railway Network (Section „N. Karvali-Toxotes”), Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/new-railway-line-to>

- connect-the-new-freight-port-of-kavala-with-the-existing-railway-network-(section-%22n.-karvali-toxotes%22)-submitted-by-greece [dostęp: 19.09.2024].
- New Railway line „Thessaloniki-Amphipolis-N. Karvali” (with Signaling – ETCS and Electrification also on the N. Karvali-Toxotes Section)*, Three Seas, Projects, [https://projects.3seas.eu/projects/new-railway-line-%22thessaloniki-amphipolis-n.-karvali%22-\(with-signaling-etcs-and-electrification-also-on-the-n.-karvali-toxotes-section\)-submitted-by-greece](https://projects.3seas.eu/projects/new-railway-line-%22thessaloniki-amphipolis-n.-karvali%22-(with-signaling-etcs-and-electrification-also-on-the-n.-karvali-toxotes-section)-submitted-by-greece) [dostęp: 19.09.2024].
- [Not Active] E65 (E66) North-South Connection*, Three Seas, Projects, [https://projects.3seas.eu/projects/not-active-e65-\(e66\)-north-south-connection-ten-t-comprehensive-section](https://projects.3seas.eu/projects/not-active-e65-(e66)-north-south-connection-ten-t-comprehensive-section) [dostęp: 20.09.2024].
- Poland: Trump Visit Adds Heft to Three Seas Summit*, „Stratfor World-view”, 14.06.2017, <https://worldview.stratfor.com/article/poland-trump-visit-adds-heft-three-seas-summit> [dostęp: 16.09.2024].
- Port Gdańsk i Port Saloniki podpisały list intencyjny o współpracy*, Port Gdańsk, 13.09.2023, <https://www.portgdansk.pl/wydarzenia/port-gdansk-i-port-saloniki-podpisyly-list-intencyjny-o-wspolpracy/> [dostęp: 17.09.2024].
- Powołamy forum biznesowe państw Trójmorza*, Prezydent.pl, 6.07.2017, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,250,powolamy-forum-biznesowe-panstw-trojmorza.html> [dostęp: 17.09.2024].
- Projects*, Three Seas, <https://projects.3seas.eu/> [dostęp: 16.09.2024].
- Remarks by President Trump at the Three Seas Initiative Summit*, 6.07.2017, The White House Office of the Press Secretary, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/07/06/remarks-president-trump-three-seas-initiative-summit-july-6-2017> [dostęp: 16.09.2024].
- Studies for the Upgrade of the Existing Railway Line on the Section „Toxotes-Alexandroupolis 2020-EL-TMC-0078-S”, with a Budget of 4.092.000 € Including VAT*, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/studies-for-the-upgrade-of-the-existing-railway-line-on-the-section-%22toxotes-alexandroupolis-2020-el-tmc-0078-s%22-with-a-budget-of-4.092.000-euro-including-vat-submitted-by-greece> [dostęp: 19.09.2024].
- Three Seas Initiative, Foreign Policy – Greece in the EU, Interregional Cooperation*, Hellenic Republic – Ministry of Foreign Affairs, 14.11.2023, <https://www.mfa.gr/en/foreign-policy/greece-in-the-eu/interregional-cooperation.html?page=2> [dostęp: 17.09.2024].
- Upgrading of the Existing and Installation of Signalling – ECTS and Electrification – of the Railway Line in the Section „Alexandroupoli-Pythio (Border with Turkey)-Ormenio (Border with Bulgaria – Svilengrad)”*,

- Three Seas, Projects, [https://projects.3seas.eu/projects/upgrading-of-the-existing-and-installation-of-signalling-ects-and-electrification-of-the-railway-line-in-the-section-%22alexandroupoli-pythio-\(border-with-turkey\)-ormenio-\(border-with-bulgaria-svilengrad\)%22-submitted-by-greece](https://projects.3seas.eu/projects/upgrading-of-the-existing-and-installation-of-signalling-ects-and-electrification-of-the-railway-line-in-the-section-%22alexandroupoli-pythio-(border-with-turkey)-ormenio-(border-with-bulgaria-svilengrad)%22-submitted-by-greece) [dostęp: 19.09.2024].
- Upgrading the Existing Railway Line „Thessaloniki-Premahonas (Section Mouries-Premahonas)” for the Installation of Electrification*, Three Seas, Projects, [https://projects.3seas.eu/projects/upgrading-the-existing-railway-line-%22thessaloniki-premahonas-\(section-mouries-premahonas\)%22-for-the-installation-of-electrification-submitted-by-greece](https://projects.3seas.eu/projects/upgrading-the-existing-railway-line-%22thessaloniki-premahonas-(section-mouries-premahonas)%22-for-the-installation-of-electrification-submitted-by-greece) [dostęp: 19.09.2024].
- Via Carpatia*, Three Seas, Projects, <https://projects.3seas.eu/projects/via-carpatia-submitted-by-poland> [dostęp: 20.09.2024].
- Voltage Source Converters*, Entsoe, <https://www.entsoe.eu/Technopedia/techsheets/voltage-source-converters> [dostęp: 20.09.2024].
- Wspólna Deklaracja IV Szczytu Inicjatywy Trójomorza*, Prezydent.pl, 5.06.2019, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,742,wspolna-deklaracja-iv-szczytu-inicjatywy-trojmorza.html> [dostęp: 17.09.2024].

Opracowania

- Babones S., *Rozwój cyfrowy i 3SI: Jak mniej rozwinięty Wschód Unii Europejskiej może wykorzystać Internetowe łańcuchy wartości do długoterminowego wzrostu gospodarczego*, „Trójomorze”, 1.05.2022, https://trimarium.pl/think_tank/rozwoj-cyfrowy-i-3si-jak-mniej-rozwiniety-wschod-unii-europejskiej-moze-wykorzystac-internetowe-lancuchy-wartosci-do-dlugoterminowego-wzrostu-gospodarczego/ [dostęp: 16.09.2024].
- Bazyłow L., *Historia Rosji*, t. I-II, Warszawa 1985.
- Borodziej W., M. Górny, *Nasza wojna*, t. I: *Imperia 1912–1916*, Warszawa 2014.
- Brzeziński A.M., *Grecja*, Warszawa 2002.
- Cagaptay S., *The Future of U.S.-Turkish Ties: A New Relationship, Not a Reset*, Policy Analysis/Policy Watch 3832, 26.01.2024, The Washington Institute for Near East Policy, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/future-us-turkish-ties-new-relationship-not-reset> [dostęp: 17.09.2024].
- Calatayud L.C., *What Can Be Learnt from China's Investment in Europe?*, King's College London, 26.04.2023, <https://www.kcl.ac.uk/what-can-be-learnt-from-chinas-investment-in-europe> [dostęp: 17.09.2024].
- Cook S.A., *Neither Friend nor Foe. The Future of the U.S.-Turkey Relations*, Council Special Report, November 2018, nr 82, <https://www.cfr.org/report/future-u.s.-turkey> [dostęp: 17.09.2024].

- Chojnicka K., *Cerkiew prawosławna w reformach Piotra Wielkiego*, „Kra-kowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2010, t. 3, s. 283–298.
- Cieplucha P., *Prometeizm i koncepcja Międzymorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, t. XCIII, s. 39–55.
- Cudziło M., *Logistyka w czasie kryzysu*, „Logistyka” 2022, nr 2, s. 28–32.
- Cywiński B., *Szańce kultur. Szkice z dziejów narodów Europy Wschodniej*, Warszawa 2013.
- Czapnin S., *Cerkiew w służbie imperium*, „Więź”, 30.04.2019, <https://wiesz.pl/2019/04/30/cerkiew-w-sluzbie-imperium/> [dostęp: 18.09.2024].
- Dąbrowski J., Halecki O., *Dzieje Europy od X–XIV wieku. Schyłek średnio-wieczna*, w: J. Dąbrowski, O. Halecki, M. Kukiel, S. Lam (red.), t. IV: *Wielka historia powszechna*, Warszawa 1939.
- Dudzińska K., *Siódmy szczyt Inicjatywy Trójmorza w Rydze*, „Komentarz PISM”, 23.06.2022, nr 98, s. 1–2, <https://www.pism.pl/publikacje/siodmy-szczyt-inicjatywy-trojmorza-w-rydze> [dostęp: 17.09.2024].
- Dyskant J.W., *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*, Gdańsk 1983.
- Filaret: *Każdy biskup w ZSRR współpracował z KGB*, „Rzeczpospolita”, 24.12.2018, <https://www.rp.pl/swiat/art1571651-filaret-kazdy-biskup-w-zsrr-wspolpracowal-z-kgb> [dostęp: 18.09.2024].
- Greckie MSZ: *Wydaliśmy 12 dyplomatów Rosji*, „Dziennik. Gazeta Prawna”, 6.04.2022, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8395833,grecja-msz-wydalenie-rosyjskich-dyplomatow.html> [dostęp: 19.09.2024].
- Haszczyński J., *Premier Grecji: Zawsze przypominam moim dzieciom, że są w jednej czwartej Polakami*, „Rzeczpospolita”, 12.04.2024, <https://www.rp.pl/polityka/art40158391-premier-grecji-zawsze-prypominam-moim-dzieciom-ze-sa-w-jednej-czwartej-polakami> [dostęp: 17.09.2024].
- Klekocki A., *Atak rakietowy na Odesę. Celem kolumna Zełenskiego*, „Radio Zet”, 06.03.2024, <https://wiadomosci.radiozet.pl/swiat/atak-rakietowy-na-kolumne-zelenskigo-poteczne-eksplozje-w-odessie> [dostęp: 19.09.2024].
- Kondycja środowisk polskich w państwach Inicjatywy Trójmorza. Współczesność i perspektywy*. Raport 3/2021, Centrum Analiz i Badań Historycznych Instytut im. Gen. Andersa, Lublin 2021.
- Kowal P., A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Trójmorza: Geneza, cele i funkcjonowanie*, Warszawa 2019.
- Lupicka A., Konecka S., *Logistyka gospodarki światowej*, Poznań 2022, s. 44–59.
- Martin D., *Inicjatywa Trójmorza z perspektywy niemieckiej*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2, s. 59–72.

- Milaszewski J., *Blokada Kanału Sueskiego w 2021 – jest raport o przyczynach*, „Gospodarka Morska.pl”, 13.07.2023, <https://www.gospodarkamorska.pl/blokada-kanalu-sueskiego-w-2021-jest-raport-o-przyczynach-72326> [dostęp: 20.09.2024].
- „Myśl Suwerenna. Przegląd Spraw Publicznych” 2020, nr 2.
- Ochmański J., *Dzieje Rosji do roku 1861*, Warszawa-Poznań 1980.
- Ogrodnik Ł., *Szczyt Trójmorza ponownie w Bukareszcie*, „Komentarz PISM”, 11.09.2023, nr 36, s. 1–2, <https://www.pism.pl/publikacje/szczyt-trojmorza-ponownie-w-bukareszcie> [dostęp: 19.09.2024].
- Okulewicz P., *Koncepcja „Międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*, Poznań 2001.
- Olszański T.A., *Historyczne zjednoczenie Kościołów prawosławnych Ukrainy*, „Komentarze OSW”, 17.12.2018, nr 289, s. 1–6, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2018-12-17/historyczne-zjednoczenie-kosciolow-prawoslawnych-ukrainy> [dostęp: 19.09.2024].
- Olszański T.A., *Konstantynopol: Autokefalia dla Ukrainy*, „Analizy OSW”, 17.10.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-10-12/uznanie-przez-patriarchat-ekumeniczny-niezaleznosci-prawoslawnej> [dostęp: 19.09.2024].
- Orzelska-Stączek A. (red.), *The Three Seas Initiative. An Original Concept of Regional Cooperation in Different Approaches*, Warsaw 2024.
- Orzelska-Stączek A., Ukielski P., *Inicjatywa Trójmorza z perspektywy jej uczestników*, Warszawa 2020.
- Pieńkowski J., *Szósty szczyt Inicjatywy Trójmorza w Sofii*, „Komentarz PISM”, 12.07.2021, nr 56, s. 1–2, <https://www.pism.pl/publikacje/szosty-szczyt-inicjatywy-trojmorza-w-sofii> [dostęp: 17.09.2024].
- Pipes R., *Rosja bolszewików*, Warszawa 2005.
- Pipes R., *Rosja carów*, Warszawa 2006.
- Port Gdańsk podpisał list intencyjny o współpracy z Portem Saloniki*, „Polska Morska”, 12.09.2023, <https://polska-morska.pl/2023/09/12/port-gdansk-podpisal-list-intencyjny-o-wspolpracy-z-portem-saloniki/> [dostęp: 17.09.2024].
- Rawski T., *Wojna na Bałkanach 1941. Agresja na Jugosławię i Grecję*, Warszawa 1981.
- Rogoża J., *Ostra reakcja Moskwy na zapowiedź przyznania autokefalii Ukrainie*, „Analizy OSW”, 19.09.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-09-19/ostra-reakcja-moskwy-na-zapowiedz-przyznania-autokefalii-ukrainie> [dostęp: 19.09.2024].
- Romantsov R., *Tomos dla Ukrainy – konsolidacja czy podział społeczeństwa?*, „Komentarze IEŚ”, 18.04.2019, nr 6, <https://ies.lublin.pl/komentarze/tomos-dla-ukrainy-konsolidacja-czy-podzial-spolectenstwa/> [dostęp: 19.09.2024].

- Romensky A.A., *From Enemies to Allies: The Mystery of Prince Oleg's Campaign against Constantinople*, „Studia Ceranea” 2021, nr 11, s. 697–719.
- Rosjanie zaatakowali port, w którym przebywał Wołodymyr Zełenski i premier Grecji. Nie zdążyli zejść do schronu, „Rzeczpospolita”, 7.03.2024, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art39955601-rosjanie-zaatakowali-port-w-ktorym-przebywal-wo lodymyr-zelenski-i-premier-grecji-nie-zdazyli-zejsc-do-schronu-wideo> [dostęp: 19.09.2024].
- Roszkowski W., *Orzeł, lew i krzyż. Historia i kultura krajów Trójmorza*, t. 1, Kraków 2022, t. 2, Kraków 2023.
- Rudke M., *Startuje Fundusz Trójmorza*, „Rzeczpospolita”, 30.05.2020, <https://www.rp.pl/Biznes/305299894-Startuje-Fundusz-Trojmorza.html> [dostęp: 17.09.2024].
- Sobczyk K., *Współpraca ośrodków prezydenckich państw wschodniej flanki NATO w toku przygotowań do szczytu Sojuszu w Warszawie*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2016, nr 37–40, s. 51–66.
- Strzelecki J., *Moskwa-Konstantynopol. Nowa schizma w prawosławiu?*, „Analizy OSW”, 17.10.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-10-17/zerwanie-stosunkow-pomiedzy-rosyjska-cerkwia-prawoslawna-i> [dostęp: 19.09.2024].
- Strzelecki J., *Napięcia grecko-rosyjskie z Macedonią w tle*, „Analizy OSW”, 25.07.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-07-25/napiecia-grecko-rosyjskie-z-macedonia-w-tle> [dostęp: 19.09.2024].
- The Three Seas Initiative: Central and Eastern Europe Takes Charge of Its Own Destiny*, „Visegrad Post”, 28.08.2016, <https://visegradpost.com/en/2016/08/28/the-three-seas-initiative-central-and-eastern-europe-takes-charge-of-its-own-destiny/> [dostęp: 16.09.2024].
- Three Seas Partnership. Raport Specjalny*, Warsaw Institute, Warszawa 2024.
- Trimarium tra Russia e Germania*, „Limes. Rivista Italiana di Geopolitica” 2017, nr 12.
- Views and News. Newsletter of the Office of the President of the Republic of Croatia*, grudzień 2015, nr 2, s. 1–21.
- Waingertner P., *Międzymorze – wizja, iluzja czy... racja stanu? Z dziejów polskiej myśli i praktyki politycznej*, Łódź 2022.
- Widera A., *Szczyt Trójmorza w cieniu Ukrainy*, „Czas Wschodni”, 12.04.2024, https://czaswschodni.pl/art/wiadomosci/szczyt-trojmorza-w-cieniu-ukrainy_8f194f67-57d3-40d8-aeac-2d50eb447910 [dostęp: 19.09.2024].
- Wituch T., *Od Trypolis do Lozanny: Polityka Włoch wobec Turcji i Bliskiego Wschodu w latach 1919–1923*, Warszawa 1986.

- Zbińkowski G., *The Three Seas Initiative and its Economic and Geopolitical Effect on the European Union and Central and Eastern Europe*, „Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe” 2019, t. 22, nr 2, s. 105–119.
- Żornaczuk T., *Three Seas Completed by 2025?*, „Biznes Alert”, 14.07.2017, <http://biznesalert.com/zornaczuk-three-seas-completed-2025/> [dostęp: 16.09.2024].
- Żurawski vel Grajewski P., *V Szczyt Trójmorza w Tallinie*, „Trójmorze”, 10.03.2021, <https://trimarium.pl/profesor-przemyslaw-zurawski-vel-grajewski-v-szczyt-trojmorza-w-tallinie/> [dostęp: 17.09.2024].
- Żurawski vel Grajewski P., *Twelve EU Countries on the Eastern Flank of NATO: What about Ukraine?*, „East/West: Journal of Ukrainian Studies” 2021, t. 8, nr 2, s. 49–83, <https://ewjus.com/index.php/ewjus/article/view/514> [dostęp: 17.09.2024].
- Żurawski vel Grajewski P., *Wszystkie drogi prowadzą do Trójmorza*, „Trójmorze” – Analizy, 1.05.2022, https://trimarium.pl/think_tank/prof-zurawski-vel-grajewski-wszystkie-drogi-prowadza-do-trojmorza/ [dostęp: 16.09.2024].

Przemysław Żurawski vel Grajewski – dr hab., profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Łódzkiego, autor 9 książek i 143 artykułów naukowych. W latach 1987–1995 pracownik naukowy Instytutu Historii UŁ; od 1995 r. na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych UŁ; 1996–2001 pracownik badawczy Instytutu Europejskiego w Łodzi; 2002–2004 wykładowca Collegium Civitas w Warszawie; 2006–2012 analityk Centrum Europejskiego Natolin (CEN); 2006–2009 wykładowca (*visiting professor*) białoruskiego Europejskiego Uniwersytetu Humanistycznego na emigracji w Wilnie; 2008–2013 wykładowca-współpracownik KSAP; 2017–2020 wykładowca Akademii Dyplomatycznej MSZ. Od 2015 członek Rady Programowej PISM i OSW. Od 2019 r. wiceprezes Stowarzyszenia Trójmorze. Od 2017 r. członek Rady Programowej CEN. Doktorat: *Stany Zjednoczone wobec problemu kontroli zbrojeń w dobie Komisji Przygotowawczej do Genewskiej Konferencji Rozbrojeniowej 1925–1930* (UŁ, 1997). Habilitacja: cykl publikacji pt. *Wschodnia część pola bezpieczeństwa Polski jako przedmiot i podmiot gry międzynarodowej w latach 1991–2012* (Instytut Studiów Politycznych PAN, 2014).

Przemysław Żurawski vel Grajewski – associate professor at the University of Łódź, author of 9 books and 143 scientific articles. From 1987 to 1995, a researcher and an academic teacher at the Institute of History at the University of Łódź; since 1995 at the Faculty of International Studies and Political Science at the University of Łódź; 1996–2001 a research worker at the European Institute in Łódź; 2002–04 lecturer at Collegium Civitas in Warsaw; 2006–12 analyst at the European Centre Natolin (CEN); 2006–09 visiting professor at the Belarusian European Humanities University in exile in Vilnius; 2008–13 lecturer-collaborator at KSAP (National School of Public Administration); 2017–2020 lecturer at the Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs. Since 2015, a member of the Program Council of PISM and OSW. Since 2019, a vice-president of the Three Seas Initiative Association. Since 2017, a member of the Program Council of CEN. PhD: *The United States towards the Issue of Arms Control during the Preparatory Commission for the Geneva Disarmament Conference 1925–30* (UŁ, 1997). Habilitation: a series of publications titled *The Eastern Part of Poland's Security Field as an Object and Subject of International Game in 1991–2012* (Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences, 2014).